

KUUROJEN LIITTO

KUUROT YK:N VAMMAISSOPIMUKSESSA

Mitä sopimus antaa viittomakielisille kuuroille
ja kuinka sitä voi soveltaa käytännössä

SISÄLLYS

KENELLE TÄMÄ OPAS ON TARKOITETTU?	3
VAMMAISSOPIMUKSEN TARKOITUS JA TEHTÄVÄ	5
IHMISOIKEUDET JA PERUSOIKEUDET	7
YLEISSOPIMUKSEN LÄPILEIKKAAVAT YLEISET PERIAATTEET (ART. 1 - 9)	8
YHTEISÖLLINEN NÄKÖKULMA	10
KIELELLISET IHMISOIKEUDET JA KIELELLISET OIKEUDET	10
KUUROT - KIELI- VAI VAMMAISRYHMÄ?	12
KIELI- JA KULTTUURI-IDENTITEETIN TUNNUSTAMINEN JA EDISTÄMINEN	13
YHDENVERTAISUUS JA SYRJIMÄTTÖMYYS	16
SYRJINNÄN ERI MUODOT	18
KOHTUULLISET MUKAUTUKSET	22
TULKKAUSPALVELU	24
SAAVUTETTAVUUS JA ESTEETTÖMYYS	26
VIITTOMAKIELINEN OPETUS - KIELI- JA KULTTUURIYHTEISÖN MALLI	29
KAIKILLE SOPIVA SUUNNITTELU	31
OSALLISUUS - VAHVASTI YHDENVERTAINEN	32
KÄYTÖSSÄ OLEVAT VALVONTAMEKANISMIT	35
LÄHTEET JA MUUT MATERIAALIT	40

KENELLE TÄMÄ OPAS ON TARKOITETTU?

Tämä opas on tarkoitettu ensisijaisesti kuuroille viittomakielisille henkilöille kertomaan, mitä YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksien yleissopimus tarkoittaa heidän itsensä kannalta. Oppaassa kerrotaan myös, miten yleissopimusta voidaan käyttää kuurojen henkilöiden ihmisoikeuksien ajamisessa ja edunvalvontatyössä niin paikallisella kuin valtakunnallisellakin tasolla.

Vaikka vammaissopimuksen näkökulma on pääosin yksilön oikeuksien näkökulma, tarkastelee tämä opas aihetta monin paikoin myös yhteisön kautta, yksilöä ja hänen oikeuksiaan kuitenkin unohtamatta. Viittomakielinen kulttuuri ja kieli tarvitsevat yksilöitä muodostaakseen yhteisön, jonka yhteisölliset oikeudet yleissopimus tunnustaa olemassa oleviksi. Jotta yksilöiden oikeutta kieleen ja kulttuuriin voidaan edistää ja tukea, tarvitaan kyseistä kieli- ja kulttuuriyhteisöä.

Mitä sopimus antaa viittomakielisille kuuroille, ja mitä sen suojaamat oikeudet tarkoittavat käytännössä? Yleissopimuksen tärkein anti kuurojen yhteisölle on kielellisten oikeuksien vahva tukeminen ja vammaissopimuksessa mukana oleminen. Ensimmäistä kertaa kansainvälisessä, oikeudellisesti sitovassa asiakirjassa viittomakielet tunnustetaan yhdenvertaisiksi puhuttujen kielten kanssa. Siinä myös veloitetaan valtioita tunnustamaan kielen lisäksi kuurojen yhteisö, sen kulttuuri ja identiteetti sekä edistämään niitä jo lapsuusiästä alkaen.

Lapsen kielellisen identiteetin vaaliminen on yleissopimuksessa tärkeässä asemassa. Vammaissopimus toteaa **artiklassa 21**: ”– – hyväksymällä sen, että vammaiset henkilöt käyttävät vuorovaikutuksessaan viittomakieltä, – – tunnustamalla viittomakielten käytön ja edistämällä sitä.” **Artikla 24** puolestaan sanoo seuraavaa: ”– – helpotetaan viittomakielten oppimista ja kuurojen yhteisön kielellisen identiteetin edistämistä, – – varmistetaan, että kuurojen, erityisesti lasten, koulutus annetaan yksilön kannalta mahdollisimman tarkoituksenmukaisilla kielillä, viestintätavoilla ja -keinoilla sekä ympäristöissä, jotka mahdollistavat oppimisen ja sosiaalisen kehityksen maksimoinnin.” Kulttuuri-identiteetin osalta yleissopimus toteaa **artiklassa 3 h**): ”– – vammaisten lasten kehittyvien kykyjen ja sen kunnioittaminen, että heillä on oikeus säilyttää identiteettinsä.” **30. artiklan 4. kohdassa** sanotaan puolestaan näin: ”Vammaisilla henkilöillä on yhdenvertaisesti muiden kanssa oikeus erityisen kulttuuri- ja kieli-identiteettinsä, kuten viittomakielten ja kuurojen kulttuurin, tunnustamiseen ja tukeen.”

Vammaisten henkilöiden oikeuksien yleissopimus sisältää viittomakielisten näkökulmasta viisi keskeistä artiklaa, joita ovat **artiklat 2, 9, 21, 24 ja 30**. Näissä artikloissa korostetaan erikseen kuurojen henkilöiden oikeutta omaan kieleensä eli viittomakieleen, kulttuuriin ja identiteettiin. Näiden artikloiden lisäksi vammaissopimuksen muut artiklat ovat aivan yhtä tärkeitä kuurojen oikeuksien edistämisessä, ja ne koskevat niin kuuroja kuin muitakin vammaisia henkilöitä yhtä lailla. Nämä viisi artiklaa ovat kuitenkin avainasemassa viittomakielisten kuurojen ihmisoikeuksien toteutumisessa. Jos kuurojen henkilöiden kielelliset oikeudet eivät toteudu, putoaa pohja heidän muiden ihmisoikeuksiensa toteutumiselta.

Kun kuurojen henkilöiden ja viittomakielen asema paranee yhteiskunnassa, paranee myös heidän mahdollisuutensa saada opetusta omalla äidinkielellään. Myönteinen vaikutus sillä on myös kuurojen vanhempien kuulevien lasten, niin sanottujen CODA-lasten, aseman ja hyvinvoinnin paranemiseen.

Tämä opas antaa myös tukea muille vammaisryhmille, jotta tietoisuus kuuroista ja viittomakielestä lisääntyisi vammaisliikkeen sisällä. Kommunikaation, vuorovaikutuksen ja tiedonsaannin esteettömyyttä voidaan pitää osana saavutettavuutta samalla lailla kuin fyysistäkin esteettömyyttä tai rakennusten saavutettavuutta. Mitä tiiviimmin ajamme kokonaisvaltaisen esteettömyyden ja kaikille sopivan suunnittelun asiaa (*universal design, design for all*), sitä parempi yhteiskuntamme tulee olemaan kaikille kansalaisilleen.

Myös viranomaiset voivat hyödyntää tätä opasta työssään. Vielä nykyäänkin tietoisuus kuuroista, kuuroudesta ja viittomakielestä on melko satunnaista ja puutteellista yhteiskunnan eri tasoilla. Oppaasta on toivottavasti hyötyä tuon aukon paikkaamisessa. Vammaissopimuksen täytäntöönpanon rinnalla tulee muistaa myös kestävän kehityksen, Agenda 2030:n, tavoitteita. Nämä kaksi asiakirjaa kietoutuvat tiiviisti toisiinsa vammaisten henkilöiden oikeuksien toteutumisen varmistajina.

VAMMAISSOPIMUKSEN TARKOITUS JA TEHTÄVÄ

Artikla 1, Tarkoitus

”Tämän yleissopimuksen tarkoituksena on edistää, suojella ja taata kaikille vammaisille henkilöille täysimääräisesti ja yhdenvertaisesti kaikki ihmisoikeudet ja perusvapaudet sekä edistää vammaisten henkilöiden synnynnäisen arvon kunnioittamista.”

(YK:n yleissopimus vammaisten henkilöiden oikeuksista 2006)

Vammaisten henkilöiden oikeuksien yleissopimus perustuu jo aiemmin olemassa olleiden ihmis-oikeussopimusten sisältämiin oikeuksiin. Se myös osaltaan täydentää näitä aiempia sopimuksia. Tällä yleissopimuksella vahvistetaan ja taataan, että nämä samat oikeudet kuuluvat täysimääräisesti myös vammaisille henkilöille ilman syrjintää.

Vammaissopimus ei sisällä varsinaisesti uusia oikeuksia, vaan se on kooste jo aikaisempien ihmis-oikeussopimusten sisältämistä oikeuksista, joita on selitetty vammaisten oikeuksien näkökulmasta. Vammaissopimuksessa on kuitenkin elementtejä, joita muissa sopimuksissa ei ole, kuten esimerkiksi oikeus kohtuullisiin mukautuksiin.

Vammaissopimuksen tarkoitus on vaikuttaa erityisesti siihen, että vammaiset henkilöt tietävät ja tuntevat omat ihmis- ja perusoikeutensa. Lisäksi tarkoitus on varmistaa, että viranomaiset ja muut toimijat ymmärtävät näiden oikeuksien kuuluvan myös vammaisille henkilöille. Sopimuksen peruslähtökohtia ovat ihmisten välinen tasa-arvo, erilaisuuden kunnioittaminen, vammaisten henkilöiden hyväksyminen osana ihmisten moninaisuutta sekä vammaisten lasten oikeuksien kunnioittaminen. Tämä näkökulma on huomattavasti laajempi kuin lääketieteellinen näkökulma, joka perustuu kuulon puutteeseen ja siihen perustuvaan kuntoutukseen.

Vammaissopimuksen tarkoitus on taata kaikille vammaisille heille kuuluvat oikeudet myös käytännössä. Se kieltää kaikenlaisen vammaisiin henkilöihin kohdistuvan syrjinnän ja korostaa vammaisten ihmisten yhdenvertaisuutta. Se myös edellyttää vammaisten ihmisten ja heidän järjestöjensä mukana olemista kaikessa päätöksenteossa.

Yleissopimuksen yhtenä tehtävänä on siten myös vahvistaa vammaisten henkilöiden minäkuvaa ja identiteetin tuntemusta, tukea itsensä arvostamista sekä edistää ja rohkaista heidän osallistumistaan yhteiskuntaan kaikilla sen osa-alueilla. Se myös rohkaisee vammaisia henkilöitä vaatimaan omien oikeuksiensa tunnustamista sekä valvomaan niiden toteutumista. Käytännössä yleissopimus siis antaa heille työkaluja edunvalvontatyöhön yhdenvertaisuuden saavuttamiseksi.

Eräs tapa kuvata ja jäsentää vammaissopimusta löytyy Ihmisoikeuksien käsikirjasta (toim. Elina Pirjatanniemi, 2013), jossa professori Pirjatanniemi on jaotellut vammaissopimukseen sisältyviä oikeuksia muiden kansainvälisten ihmisoikeussopimusten sisältämien ihmisoikeuksien perusteella:

Oikeudet, jotka antavat perustavaa laatua olevan suojan jokaiselle

- Artikla 10
- Artikla 15
- Artikla 16
- Artikla 17

Oikeudet, joilla turvataan vammaisen henkilön autonomia, valinnanvapaus ja itsenäisyys

- Artikla 12
- Artikla 19
- Artikla 21
- Artikla 22
- Artikla 23
- Artikla 26

Osallisuuden turvaaminen yhteiskunnassa

- Artikla 9
- Artikla 13
- Artikla 29
- Artikla 30

Klassiset vapausoikeudet

- Artikla 11
- Artikla 14
- Artikla 18
- Artikla 20

Taloudelliset, sosiaaliset ja sivistykselliset oikeudet

- Artikla 24
- Artikla 25
- Artikla 27
- Artikla 28

Jaottelun pohjana on käytetty professori Pirjatanniemen oikeuksien jaottelua erilaisista ihmisoikeuksien kategorioista (Ihmisoikeuksien käsikirja, 2013).

[YK:n yleissopimus vammaisten henkilöiden oikeuksista ja sopimuksen valinnainen pöytäkirja](#)

Vammaissopimus näkee kuurojen ryhmän sekä osana vammaisliikettä että kieli- ja kulttuuriryhmänä. Tämä tulee heti sopimuksen alussa selkeästi esiin artiklassa 2, joka sisältää määritelmät. Siinä määritetään selkeästi, että ”kieli sisältää puhutut kielet sekä viittomakielet ja muut ei-puhutun kielen muodot”.

IHMISOIKEUDET JA PERUSOIKEUDET

Perus- ja ihmisoikeudet ovat yksilöille kuuluvia oikeuksia, joita julkisen vallan on suojeltava ja edistettävä. Myös ryhmät, kuten esimerkiksi saamelaiset ja viittomakieliset kuurot, voivat olla kollektiivisten oikeuksien haltijoita. Nämä oikeudet perustuvat yhdenvertaisuuteen ja syrjimättömyyteen.

Ihmisoikeussopimukset ovat kansainvälisiä, valtioita oikeudellisesti velvoittavia sopimuksia silloin, kun valtiot ovat ratifioineet (hyväksyneet) ne osaksi lainsäädäntöään. Tämä tarkoittaa, että valtiot ovat velvollisia kunnioittamaan, suojelemaan ja turvaamaan sopimusten kattamat ihmisoikeudet. Perusoikeudet taas ovat usein laajemmat kuin mihin valtio on kansainvälisesti sitoutunut.

Ihmisoikeudet

Ihmisoikeudet kuuluvat kaikille ihmisille, riippumatta siitä, missä maassa he ovat syntyneet tai asuvat. Kansainväliset ihmisoikeussopimukset ratifioineet valtiot ovat velvollisia kunnioittamaan, suojelemaan ja toimeenpanemaan nämä sopimusten kattamat oikeudet.

Ihmisoikeudet ovat siis kansainvälisen oikeuden normeja, jotka suojaavat yksilöitä ensisijaisesti julkisen vallan väärinkäytöltä.

Ihmisoikeuksien ytimessä on käsitys ihmisarvon yhtäläisyydestä ja loukkaamattomuudesta. Ihmisiä ei saa syrjiä esimerkiksi sukupuolen, iän, **kielen**, etnisen taustan, **vammaisuuden** tai terveydentilan perusteella. Kaikilla ihmisillä on itsemääräämisoikeus ja oikeus osallistua ja vaikuttaa yhteisten asioiden hoitoon.

Perusoikeudet

Kansalaisten perusoikeudet on kirjattu Suomen perustuslakiin, ja ne turvaavat sekä Suomen kansalaisten että muiden Suomen oikeusjärjestelmän piiriin kuuluvien ihmisten oikeudet. **Perusoikeuksilla turvataan ihmisoikeuksien toteutuminen kansallisella tasolla eli Suomessa.** Perustuslain 17 §:ssä, todetaan että ”viittomakieltä käyttävien oikeudet turvataan lailla.” Se ei kuitenkaan anna viittomakielen käyttöön liittyviä oikeuksia suoraan vaan välillisesti, eli lainsäädännön kautta. Perustuslain 22. § määrittelee, kenen vastuulla perusoikeuksien toteutuminen on: ”**julkisen vallan** on turvattava perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien toteutuminen.” Julkisella vallalla tarkoitetaan mm. valtion viranomaisia, ministeriöitä, kuntaa, kuntayhtymää ja evankelis-luterilaista kirkkoa.

Perusoikeuksia tulee lukea kokonaisuutena, ei yksittäisinä, irrallisina artikloina. Kutakin perusoikeutta tulee peilata muihin perusoikeuksiin liittyviin artikloihin. Esimerkiksi kielellisten perusoikeuksien toteutumista tulee arvioida niin syrjintäkiellon kuin ilmaisunvapauden artikloiden toteutumisen kautta, sekä muiden siihen liittyvien artikloiden yhteydessä. Mutta tämä yksistään ei riitä, vaan samalla tulee myös varmistaa viranomaisen velvollisuus huolehtia lain toteutumisesta. Kun viittomakieltä käyttävien oikeuksien toteutumista arvioidaan, tulee samassa yhteydessä arvioida myös, turvaako esimerkiksi hallintolaki riittävästi viittomakieltä käyttävien oikeudet saada viittomakielistä palvelua. Samalla tavalla viittomakielisten oikeuksien toteutumista täytyy arvioida kaikkien viranomaisia ja muita toimijoita velvoittavien erityislainsäädäntöjen yhteydessä, kun niissä mainitaan kielelliset oikeudet.

YLEISSOPIMUKSEN LÄPILEIKKAAVAT YLEISET PERIAATTEET (ART. 1-9)

Artikla 3, Yleiset periaatteet

Yleissopimuksen alun johdanto-osa sekä artikkelit 1–9 muodostavat sen läpileikkaavat periaatteet. Eli **silloin, kun tarkastellaan artikloiden 10–30 niitä kohtia, joissa määritellään oikeuksia, pitää muistaa myös artiklojen 1–9 sisällöt.** Saavutettavuus on yksi tärkeimmistä periaatteista, ja se liittyy niin fyysisen ympäristön kuin tiedon ja kommunikaationkin esteettömyyteen ja saavutettavuuteen.

Ajatellaanpa esimerkiksi kohdan h) yhteydessä **artiklan 24 (Koulutus) kohtaa e)**. Se korostaa nimenomaan kuuron lapsen oikeutta kieleen ja identiteettiin sekä niiden tukemista ja edistämistä opetuksessa. Kun lapsen oikeutta kieleen ja identiteettiin kunnioitetaan, sillä luodaan vahvaa perustaa lapsen hyvinvoinnille ja hänen kykyjensä ja mahdollisuuksiensa täydelle kehitymiselle.

”Kaarinan Piispanlähteen koulun kaksikielinen ala-asteen koululuokka on tässä ympäristötiedon tunnilla. Luokassa on kaksi opettajaa, joista toinen opettaa suomeksi ja toinen viittomakielellä.

Luokassa on myös tulkki, joka tulkkaa tilanteen mukaan oppilaiden kommentteja ja kysymyksiä sekä viittomakielelle että puheelle.

Tällä tavalla luokan viittomakielinen oppilas pystyy osallistumaan opetukseen tasavertaisesti.

- Kolmen vuoden ajalta on tullut pelkkää positiivista palautetta. Monesti on puhuttu, että viittomakielinen oppilas on yksi muiden joukossa. Ei siinä ole mitään ihmeellistä, kertoo erityisluokanopettaja Jaana Keski-Levijoki, joka opettaa luokassa viittoen.
- Opetus on hienosti toteutettu, sillä viittomakielinen lapsi saa opetusta viittomakielellä, ja kuulevat oppilaat saavat opetusta yhtä aikaa sekä viittoen että puheella, jatkaa Keski-Levijoki.

Kolme vuotta toiminut yhteisopetusmalli on ensimmäinen Suomessa. Mallista toivotaan ratkaisua erityisesti viittomakielisten omankielisen opetuksen turvaamiseen tilanteessa, jossa näitä oppilaita ei välttämättä riitä kokonaiseen luokkaan, saati kouluun.

Eivätkä kuurot ja kuulovammaisten oppilaat suinkaan ole ainoita, jotka hyötyvät kaksikielisestä opetuksesta, kertoo luokan kuuleva opettaja Katja Tammelin.

- Aika usein tunneilla huomaan, että oppilaat kuuntelevat minun ääntäni, mutta katsovat joko tulkkia tai Jaanaa, joka viittoon. Visuaalisuus tuo yhden aistikanavan lisää ja se on hienoa, sanoo Tammelin.”

(YLE Kotimaa, 24.5.2016)

Toisena esimerkkinä voidaan tarkastella terveyttä koskevan artiklan (artikla 25) sisältämien oikeuksien toimeenpanoa ja sitä, kuinka siinä tulee huomioida myös muun muassa esteettömyyden ja saavutettavuuden (artikla 9) näkökulma terveyteen liittyvien palveluiden järjestämisessä. Kuurojen osalta tämä tarkoittaa, että palveluiden tulee olla myös kielellisesti ja kommunikatiivisesti saavutettavia: takaisinsoittopalvelu ei palvele kuuroja ainakaan vielä tällä hetkellä, vaan terveydenhuollon palveluihin tarvitaan monikanavaisia yhteydenottotapoja. Näitä ovat esimerkiksi soittaminen, sähköposti, tekstiviesti, videopuhelu ja paikan päällä käyminen. Myös viranomaisten tuottamaa terveyteen liittyvää tietoa tulee olla saatavilla viittomakielellä. Palveluita tulee tarjota joko suoraan viittomakielellä, tulkkauspalvelua käyttäen tai muilla saavutettavilla tavoilla.

”Olin neljä viikkoa sairaalassa. Pyynnöistäni huolimatta minulle ei kertaakaan tilattu tulkkia paikalle hoitotilanteisiin eikä lääkärin tapaamisiin saati omien asioideni hoitoon. Ei edes Kelan tulkkauspalvelun järjestämänä. Vain kynä ja paperia tyrkättiin käteeni. Sairaana olisi sitten pitänyt vieraalla kielellä (suomeksi kirjoittaen) yrittää selvittää asioita tai lukea hoitohenkilökunnan huulilta, missä mennään. Omien tärkeiden asioiden hoitamiseen liittyvät yhteydenotot ja selvittelyt jäivät sairaalassa oloni ajalta. Käskettiin pyytämään jotain kuulevaa ystävää tai sukulaista hoitamaan juoksevia asioitani. Minun, joka olisin itsenäisesti voinut ne hoitaa soittamalla tulkkia käyttäen!”

Kolmantena esimerkkinä voidaan tutkailla, miten artiklan 11 (Vaaratilanteet ja humanitaariset hätätilat) toteutuksessa tulee huomioida viittomakielisten tiedonsaanti hätä- ja vaaratiedotteissa (artikla 9). Samalla tulee huomioida myös mahdollisuus ottaa yhteyttä yleiseen hätänumeroon tekstiviestillä (mahdollista palveluun rekisteröitymisen kautta) tai videopuhelulla. Videopuhelukokeilu on alkamassa keväällä 2019, ja sinne on mahdollista ottaa yhteyttä Kelan vammaisten henkilöiden tulkkauspalvelun kautta arkisin virka-aikaan). Vaaratiedotteet ja vaara- tai hätätiedotetilaisuuksudet tulisi tulkata televisiossa viittomakielelle joko tulkkiruutua käyttäen tai mieluiten siten, että tulkki olisi paikalla tiedotustilaisuudessa ja tiedotteenantajan vieressä.

YHTEISÖLLINEN NÄKÖKULMA

KIELELLISET IHMISOIKEUDET JA KIELELLISET OIKEUDET

Kielellisillä ihmisoikeuksilla tarkoitetaan sitä, että kieli kuuluu syntymäoikeutena kaikille ihmisille. ”Kielelliset ihmisoikeudet ovat ne yksilön ja yhteisöjen kielelliset oikeudet, jotka ovat niin perustavaa laatua, että niiden on katsottava kuuluvan ihmisoikeuksiin” (Skuttnab-Kangas). Toisin sanoen ne ovat välttämättömiä, jotta yksilö tai ryhmä voivat elää ihmisarvoista elämää.

Skuttnab-Kangas jatkaa toteamalla, että yhteisön tärkeimpiä kielellisiä ihmisoikeuksia on muun muassa se, että yhteisön käyttämä kieli hyväksytään kieleksi. Tämän lisäksi on olennaista, että yhteisö saa muiden ryhmien kanssa tasavertaiset mahdollisuudet oppia, opettaa ja käyttää kieltään ja siihen liittyvää kulttuuria. Näihin kielellisiin ihmisoikeuksiin kuuluu myös se, että yhteisö saa julkaista ja levittää julkaisuja ja ylläpitää joukkotiedotusvälineitä omalla kielellään, ja olla yhteydessä muihin samaa kieltä puhuviin. Tärkeää on myös se, että yhteisöllä on muiden ryhmien kanssa tasaveroiset mahdollisuudet jatkuvuuteen ryhmänä, ja mahdollisuus siirtää kielensä edelleen seuraaville sukupolville. Tämä pätee sekä yhteisön sisäiseen kanssakäymiseen, koulutukseen että muuhunkin yhteiskunnalliseen toimintaan.

Jos kuurojen henkilöiden kielelliset ihmisoikeudet eivät toteudu, heidän muutkaan oikeutensa eivät toteudu. Kielelliset ihmisoikeudet ovat avain esteettömyyteen ja saavutettavuuteen. Niiden toteuttamatta jääminen johtaa syrjäytymiseen, joka taas voi johtaa monenlaiseen kielteiseen kierteseen niin yksilön kuin yhteiskunnankin kannalta. Esimerkiksi terveydenhoitotilanteissa on vaarana, että jos potilaalle ei järjestetä tulkkausta kaikkiin häntä koskevaan hoitoon liittyviin tilanteisiin (lääkärin tapaamiset, hoitotilanteet, jne.), potilas ei saa oikeaa hoitoa sairauteensa tai vaivaansa. Jos tulkkia ei järjestetä paikalle, eivätkä lääkäri ja potilas pysty kommunikoimaan vaivatta keskenään, on tämä potilasturvallisuuden vaarantamista. Pahimmillaan kyse on elämästä ja kuolemasta. Tulkkauksen tarpeen määrittelee aina kuuro henkilö itse, ei kuuleva henkilö, kuten esimerkiksi lääkäri tai hoitohenkilöstö.

”Kuuro vanha rouva oli sairaalassa pitkään. Hoitohenkilökunnassa ei ollut ketään, joka olisi osannut viittoa, eikä tulkkia tilattu paikalle missään vaiheessa. Rouva ei saanut tietoa hoidostaan tai tilanteestaan. Hoitajat olivat kovin tuskastuneita ja valittivat omaisille kiukkuksina, että ”kun he olivat useaan otteeseen ohjeistaneet kuuroa rouvaa siitä, miten tuli toimia, mutta hän ei tottele!” Hoitajat olivat ohjeita antaessaan kääntäneet kuurolle potilaalle selkänsä, ja tehneet samalla muuta. Kuuro rouva ei pystynyt näin edes yrittämään hänelle suullisesti annettujen ohjeiden lukemista hoitajien huulilta. Huulilta lukeminen on terveenäkin hyvin raskas tapa kommunikoida, saati sitten sairaana.”

Oikeusministeriö määrittelee kielellisiä oikeuksia näin: ”Kielelliset oikeudet ovat yksilön oikeuksia. Perustuslain mukaan suomi ja ruotsi ovat maamme kansalliskielet. Kielilaissa (423/2003) on täsmälliset säännökset oikeudesta käyttää suomea ja ruotsia valtion viranomaisissa, kunnallisissa viranomaisissa, tuomioistuimissa sekä julkisia hallintotohtäviä muutoinkin hoidettaessa. Jokainen päättää itse äidinkielestään, eli kielestä, jota kielilaissa kutsutaan omaksi kieleksi.”

Vuonna 1995 Suomen perustuslakia uudistettiin, ja kielipykälään (§ 17) lisättiin viittomakieltä käyttävien oikeuksia suojaava lausuma. Seuraavana vuonna oikeusministeriö asetti työryhmän selvittämään, mitä toimenpiteitä tarvitaan, jotta viittomakieltä käyttävien asema muiden kieli- ja kulttuuri-vähemmistöjen rinnalla tulisi turvattua tasavertaisesti. Työryhmä totesi mietinnössään (30.12.1996) seuraavaa:

”Viittomakielen aseman tunnustaminen perusoikeussäännöstyössä on yksi askel kohti kielellisen tasa-arvon saavuttamista. Se merkitsee ajattelutavan muutosta, sillä myös **viittomakieltä käyttävät nähdään kieli- ja kulttuuriryhmänä**. Sen sijaan vammaisuuden vuoksi tulkitsemis- ja käännösapua tarvitsevia ei katsota säännöksessä tarkoitetuksi kieli- ja kulttuuriryhmäksi” (Viittomakielen oikeudellinen asema, työryhmän mietintö; Oikeusministeriön lainvalmisteluosasto 1996).

Työryhmä jatkaa toteamalla, että on selvää, että viittomakieltä käyttävät ovat oma kieli- ja kulttuuriryhmänsä, ja että tätä perustuslain säännöstä tulee soveltaa sen pohjalta heihin. Säännöksen kattamaksi ydinryhmäksi on työryhmän mukaan katsottava kuurot ja vaikeasti kuulovammaiset, jotka käyttävät viittomakieltä äidinkielenään tai ensikielenään. Työryhmän mietinnössä edelleen todetaan, että säännös on ulottuvuudeltaan kuitenkin laajempi, ja tästä syystä siinä tarkoitetuilla ryhmillä on niin sanottu **yhteisöllinen autonomia** määritellä oman ryhmänsä jäsenet. Toisin sanoen ulkopuoliset, kuten viranomaiset, eivät voi määritellä, keitä kuuluu viittomakieliseen kieli- ja kulttuuriryhmään.

Säännös takaa siinä mainituille kieli- ja kulttuuriryhmille oman kielen ylläpitämisen ja kehittämisen oikeuden (Oikeusministeriön mietintö 1996). Toisin sanoen se velvoittaa julkista valtaa tukemaan näiden ryhmien oman kielen ja kulttuurin kehittämistä.

Kuuroille lapselle viittomakieli on kaikkein luonnollisin ja helpoin kieli oppia. Lapsen kielellinen kehitys pääsee vauhtiin jo varhain, kun hän saa heti alusta lähtien viittomakielen. Viittomalla lapsi pystyy kommunikoimaan vanhempiensa ja muiden kanssa jopa varhaisemmin kuin kuuleva lapsi puheella. Kielellinen kehitys on vahva pohja muulle kognitiiviselle kehitykselle. Jos tämä peruskallio kielletään kuuroilta lapselta, ja hänen kielellinen ja kognitiivinen kehityksensä viivästyy riittävän pitkään, viivettä ei koskaan voida täysin kuroa umpeen. Näin lapsi ei saavuta täysin samankaltaista kielellistä tasoa kuin vertaisensa, jotka ovat ikänsä viittoneet.

Viittomakielilain (359/2015) tarkoituksena on edistää viittomakieltä käyttävän kielellisten oikeuksien toteutumista. Olennaista laissa on se, että viittomakieltä käyttävät määritellään siinä kieli- ja kulttuuriryhmäksi, eikä viittomakielisyyttä ole sidottu kuulovammaisuuteen. Lisäksi laissa huomioidaan sekä suomalainen että suomenruotsalainen viittomakieli. Viittomakielilaissa ovat koottuna yhteen listaksi ne lait, joissa viittomakieltä käyttävien kielellisistä oikeuksista mainitaan (ks. alempana). Ongelmana näissä laeissa on kuitenkin se, että ne tarkastelevat viittomakieltä käyttäviä ainoastaan aistivamman näkökulmasta. Mikään näistä erityislaeista ei ole myöskään velvoittava, vaan yleensä kielellisten oikeuksien toteutumista kehoitetaan toteuttamaan ”riittävässä määrin”, ”tarvittaessa”, ”mahdollisuuksien mukaan” tai ”voidaan järjestää” -tyylisesti.

Viittomakieltä käyttävien kielellisten oikeuksien tosiasialliseen toteutumiseen ei riitä se, että viranomainen tai sosiaali- ja terveystieteiden toimija harkitsee tulkkauksen käyttöä ”mahdollisuuksien mukaan”. Etenkin haavoittuvat ryhmät (lapset, vanhukset, mielenterveyspotilaat jne.) tarvitsevat tiettyjä palveluja suoraan omalla kielellään. Muiden viittomakieltä käyttävien osalta on tärkeää, että he itse voivat määritellä, milloin tarvitsevat omakielistä palvelua ja milloin käyttävät tulkkausta.

Viittomakielilaki 4 § Viittomakieltä käyttävän kielelliset oikeudet

Viittomakieltä käyttävän oikeudesta saada opetusta omalla kielellään ja viittomakielessä opiaineena säädetään perusopetuslaissa (628/1998), lukiolaissa (629/1998), ammatillisesta koulutuksesta annetussa laissa (630/1998) ja muussa opetusta koskevassa lainsäädännössä. Koulutuksesta, tutkimuksesta ja kielenhuollosta säädetään erikseen.

Oikeudesta käyttää viittomakieltä tai viranomaisen järjestämästä tulkkauksesta ja kääntämisestä säädetään hallintolaissa (434/2003), hallintolainkäyttölaissa (586/1996), esitutkintalaissa (805/2011), oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetussa laissa (689/1997), sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista annetussa laissa (812/2000), potilaan asemasta sekä oikeuksista annetussa laissa (785/1992), ulosottokaaressa (705/2007), vankeuslaissa (767/2005), tutkintavankeuslaissa (768/2005), poliisin säilyttämien henkilöiden kohtelusta annetussa laissa (841/2006) sekä muussa eri hallinnonaloja koskevassa lainsäädännössä.

Tulkkauksen järjestämisessä viittomakieltä käyttävälle noudatetaan vammaisten henkilöiden tulkkaukspalvelusta annettua lakia (133/2010), jos viittomakieltä käyttävä ei saa riittävää ja hänelle sopivaa tulkkauksta muun lain nojalla.

KUUROT - KIELI- VAI VAMMAISRYHMÄ?

”Se, että kuurot itse kokevat olevansa tärkeä osa ihmiskunnan kielellistä, kulttuurista ja kaikenlaista moninaisuutta, on tärkeä lähtökohta heidän ihmisoikeuksiensa toteutumiselle” (Kauppinen & Jokinen, 2014).

Kuurojen yhteisö

Viittomakielinen yhteisö rakentuu kolmen vahvan peruspilarin, eli kielen, kulttuurin ja identiteetin varaan. Yhteisön jäsenet kokoontuvat siellä, missä viittomakieltä käytetään. Yhteiset kokemukset, historia ja elämäntapa sitovat heitä yhteen. Siksi viittomakieliset määrittelevätkin itsensä kieli- ja kulttuurivähemmistöksi. Monet viittomakieliset kokevat itsensä myös maailmankansalaisiksi, koska kokemus kuurona kuulevien parissa elämisestä ja oman kielen erilaisuus ympäröiviin puhuttuihin kieliin verrattuna yhdistävät yli rajojen (Suomen viittomakielten kielipoliittinen ohjelma 2010–2015). Tämä vertaistuen merkitys on voimauttava kokemus viittomakielisille, jotka elävät vähemmistönä kuulo-orientoituneessa maailmassa. Kuurojen yhteisössä he voivat samaistua toistensa kokemukseen kuuroina ihmisinä kansallisuudesta riippumatta. Mutta ennen kaikkea he voivat olla vapaasti omia itsejään ilman, että kokisivat olevansa erilaisia.

Suomessa käytetään kahta kansallista viittomakieltä: suomalaista ja suomenruotsalaista viittomakieltä. Näiden lisäksi Suomesta löytyy myös maahanmuuttajakuuroja, jotka käyttävät muiden maiden viittomakieliä ensikielenään. Viittomakielinen yhteisö koostuu monenlaisista jäsenistä: lapsista, nuorista, aikuisista ja ikäihmisistä; kuuroista, huonokuuloisista tai kuulevista. He myös asuvat eri puolilla Suomea. On päivähoitolapsia, koululaisia, opiskelijoita, työssä käyviä, työttömiä ja eläkeläisiä; yksin asuvia ja perheellisiä, avo- tai aviopuolisoita, vanhempia ja adoptiovanhempia.

Viittomakieliset työskentelevät monilla aloilla, kuten muun muassa hoito- ja hoivapalvelualoilla, tietotekniikan parissa tai metallialalla; heitä tapaa myös viestinnässä, yrittäjinä, taidealoilla, vaikuttajina tai opetus- ja tutkimustöissä. Viittomakieliset voivat kuulua myös vähemmistöihin vähemmistön sisällä: suomenruotsalaisiin, maahanmuuttajiin, uskonnollisiin tai seksuaalisiin vähemmistöihin ja niin edelleen. Joukossa on niin hyvin menestyviä kuin syrjäytymisuhankin alla eläviä, yhteiskunnan väliinputoajia sekä kaikkea näiden väliltä. Ei myöskään pidä unohtaa viittomakielisiä kuurosokeita eikä liikunta- ja kehitysvammaisia.

Perusoikeusuudistuksen yhteydessä 1994 perustuslakivaliokunta kiinnitti huomiota viittomakieltä käyttävien oikeuksiin ja nosti kyseisen kieli- ja kulttuuriryhmän rinnalle valiokuntakäsittelyssä myös ne ryhmät, jotka tarvitsevat aisti- tai puhevamman vuoksi tulkkausta (PeVM 25/1994 vp). Osa viittomakieltä käyttävistä kuuluu molempiin ryhmiin.

Näkemyistä kahdesta erillisestä, mutta rinnakkaisesta ryhmästä – kieli- ja kulttuuriryhmästä sekä vammaisryhmästä – tulee edelleen kunnioittaa. Koska vammaisten henkilöiden tulkkauspalvelusta annettu laki (133/2010) on osoittautunut liian kapeaksi kielellisten oikeuksien näkökulmasta, on lainsäätäjä juuri tähän jakoon perustuen pitänyt tarpeellisenä säätää erillisen viittomakielilain. Se koskee nimenomaan viittomakieltä käyttävien kielellisiä oikeuksia.

Vamma vai ei?

Yleensä viittomakieliset kuurot eivät koe kuulon puutetta ongelmana. Siksipä he eivät yleensä miellä itseään vammaisiksi henkilöiksi vaan **kieli- ja kulttuuriryhmäksi**, jonka oma kieli on viittomakieli. Kun viittomakieltä saa käyttää vapaasti, ei ole kommunikaatio-ongelmaa. Kun palvelut saadaan suoraan viittomakielellä tai esteet kommunikaatiosta poistuvat esimerkiksi tulkkauspalvelun kautta, vammaisuus häviää. Kuurot viittomakieliset kokevatkin, että heillä on annettavaa yhteiskunnalle juuri kuuroina ja viittomakielisinä ihmisinä sekä omana kieli- ja kulttuuriryhmänään. Osa kuitenkin pitää tärkeänä, että tällainen yleissopimus on saatu turvaamaan ja edistämään heidän kielellisiä ja kulttuurisia oikeuksiaan.

Monet yhteiskunnan tukipalveluista myönnetään vamman, eli kuurojen tapauksessa kuulon puutteen vuoksi kompensoimaan siitä aiheutuvaa haittaa ja edistämään yhdenvertaista osallistumista. Kuurojen asema kieli- ja kulttuuriryhmänä sekä kielellisten ihmisoikeuksien toteutuminen, kuten palveluiden saaminen viittomakielellä tai tulkkauspalvelut, perustuvat juuri tähän näkemykseen. Eli tulkkauspalvelua ei myönnetä kieliryhmän oikeuksien vuoksi, vaan kuulon puutteen vuoksi. Tämä erottaa viittomakieliset muista kieliryhmistä, joille vastaavaa palvelua ei yhteiskunnassa myönnetä.

Tulkkauksen lisäksi viittomakielisten kielellisten ihmisoikeuksien toteutumisen kannalta oleellisia palveluita ovat esimerkiksi viittomakielinen ja viittomakielen opetus sekä viranomaisten tiedotuksen kääntäminen viittomakielelle. Päivähoito-, vanhus-, mielenterveys- sekä päihdepalvelut tulisi tuottaa suoraan viittomakielellä mahdollisimman suuressa määrin, sillä näitä palveluja käytettäessä suora kommunikaatio palvelua antavan henkilön ja asiakkaan välillä on tärkeää. Jotta tämä olisi mahdollista toteuttaa pienelle kieliryhmälle, tulisi harkita alueellisesti keskitettyjä viittomakielisiä palveluita niillä alueilla, joilla viittomakielentaitoisia ammattilaisia ja asiakkaita on vähän. Asiakasmäärän vähäisyys tai pienenus ei kuitenkaan tee palveluiden tarvetta yhtään vähäpätöisemmäksi.

KIELI- JA KULTTUURI-IDENTITEETIN TUNNUSTAMINEN JA EDISTÄMINEN

Syrjintäkielto vammaan tai kielen perusteella ei yksin riitä turvaamaan kuurojen ihmisoikeuksien toteutumista. Tämän vuoksi tarvitaan viittomakielten, kuurojen kulttuurin ja kielellisen sekä kulttuurisen identiteetin tunnustamista ja edistämistä. Tämä edesauttaa kuurojen mahdollisuuksia päästä nauttimaan ihmisoikeuksistaan täysimääräisesti. Tämä on myös yksi yleissopimuksen velvoite viranomaisille.

Artiklassa 3 korostetaan: ”– vammaisten lasten kehittyvien kykyjen ja sen kunnioittaminen, että heillä on oikeus säilyttää identiteettinsä.” Kuuroilla lapsilla tulee olla oikeus identiteettiinsä kuurona, viittomakielisenä, juuri sellaisena kuin hän on. Hänellä on myös tarve ja oikeus vertaistukeen eli mahdollisuus olla ja toimia ympäristössä, joka tukee tätä identiteetin kasvua ja vahvistumista. Tällainen ympäristö on viittomakielinen ympäristö, jossa on sekä kuuroja aikuisia että kuuroja lapsia. Kuuro lapsi tarvitsee viittomakielen lisäksi myös muun muassa aikuisia viittomakielisiä kuuroja roolimalleiksi siitä, mitä hän voi kuurona ihmisenä tehdä elämässään; millaisissa ammateissa hän voi toimia, millaisia harrastuksia hänellä voi olla, miten hän voi vaikuttaa ja osallistua ja niin edelleen. Toisten kuurojen viittomakielisten lasten kanssa hän voi leikkiä huoletta ja jakaa kokemuksia esimerkiksi kuurona kasvamisesta kuulevassa perheessä. Hän voi myös oppia kuurojen vanhempien kuuroilta lapsilta kuurojen historiaa, tapoja ja kulttuuria sekä myös vahvistaa omaa viittomakieltään.

Artiklassa 21 (Sanan- ja mielipiteenvapaus sekä tiedonsaanti) painotetaan, että ”– sopimuspuolet toteuttavat kaikki asianmukaiset toimet varmistaakseen, että vammaiset henkilöt voivat käyttää oikeutta sanan- ja mielipiteenvapauteen, mukaan lukien vapaus etsiä, vastaanottaa ja välittää tietoja ja ajatuksia yhdenvertaisesti muiden kanssa sekä käyttäen kaikkia valitsemiaan tämän yleissopimuksen artiklassa määriteltyjä viestintämuotoja.” Kuurojen viittomakielisten osalta tämä tarkoittaa sitä, että viittomakielen käytön mahdollistaminen turvaa tiedon saamisen saavutettavassa muodossa. Se turvaa myös viittomakielten tunnustamista ja niiden käytön edistämistä niin viranomaisten kanssa asioidessa, mediassa kuin yleensä kaikessa vuorovaikutuksessa.

Artiklassa 21 todetaan erikseen, että viittomakielet tulee tunnustaa kieliksi (artikla 21 e): ”– –tunnustamalla viittomakielten käytön ja edistämällä sitä.” Esimerkkeinä meillä Suomessa tästä ovat perustuslain tasoinen suoja ja uusi viittomakielilaki. Vaikuttamistyö viranomaisten suuntaan on tuonut vuosien varrella parannuksia muun muassa tiedonsaantiin viittomakielellä niin paikallisella, alueellisella kuin valtakunnallisellakin tasolla. Muutama kunta on aloittanut viittomakielisten käännösten tai uutisten tuottamisen verkkosivuilleen esimerkiksi kunnanhallituksen päätöksistä ja alueuutisista.

Artikla 24, joka käsittelee koulutusta, kannustaa yleisesti inklusiiviseen eli osallistavaan opetukseen. Se korostaa myös vammaisten henkilöiden, niin lasten kuin aikuistenkin, oikeutta opetukseen ja koulutukseen kaikilla koulutusasteilla yhdenvertaisesti muiden kanssa. Kuurojen, sokeiden ja kuulo-näkövammaisten osalta artiklassa todetaan näiden ryhmien oikeus sellaiseen opetukseen ja oppimisympäristöön, joka tukee näiden ryhmien opiskelua ja kehittymistä parhaalla mahdollisella tavalla. **Artiklan 24 kohdassa 3 b)** sanotaan: ”– –helpotetaan viittomakielen oppimista ja kuurojen yhteisön kielellisen identiteetin edistämistä.” Kohdassa c) sanotaan puolestaan näin: ”– –varmistetaan, että näkövammaisten, kuurojen, kuulovammaisten tai kuurosokeiden, erityisesti lasten, koulutus annetaan yksilön kannalta mahdollisimman tarkoituksenmukaisilla kielillä, viestintätavoilla ja -keinoilla sekä ympäristöissä, jotka mahdollistavat oppimisen ja sosiaalisen kehityksen maksimoinnin.” Samaisessa artiklassa edelleen painotetaan, että opettajiksi tulee palkata henkilöitä, jotka osaavat **hyvin** viittomakieltä, **sillä alkeistason viittomakielentaito ei riitä vammaissopimuksen näkökulmasta**. Artikla korostaa myös vammaisten henkilöiden palkkaamista opettajiksi. Tässä yhteydessä sillä tarkoitetaan kuuroja, tutkinnon suorittaneita opettajia.

Artikla 30 (Osallistuminen kulttuurielämään, virkistys- ja vapaa-ajantoimintaan ja urheiluun) korostaa vammaisten henkilöiden oikeutta yhdenvertaiseen osallistumiseen kulttuurielämässä niin kulttuuripalveluiden käyttäjinä kuin myös suunnittelijoina, luojina, taiteilijoina ja toteuttajina. Jokaisella on myös oikeus toteuttaa luovuuttaan, taiteellisuuttaan ja älyllisiä kykyjään niin omaksi kuin toistenkin iloksi ja hyödyksi. Erityisen tärkeä on artiklan 30 kohta 4), jossa todetaan: ”Vammaisilla henkilöillä on yhdenvertaisesti muiden kanssa oikeus erityisen kulttuuri- ja kieli-identiteettinsä, kuten viittomakielten ja kuurojen kulttuurin, tunnustamiseen ja tukeen”.

Viittomakielisen kuurojen kulttuurin yhtenä elementtinä toimii viittomakielinen teatteri, Teatteri Totti, jota valtio on tukenut jo pitkään. Teatteri Totti tuottaa vuodessa 2–4 tuotantoa viittomakieliselle yleisölle, ja mahdollisuuksien mukaan tekee yhteistyötä myös valtateattereiden kanssa (esimerkiksi syksyllä 2018 Kansallisteatterin kanssa toteutettu viittomakielinen Vaginamonologeja -esitys). Osa näistä on suunnattu viittomakielisille lapsille. Uudempana tulokkaana on vapaa teatteri ja kulttuurikollektiivi osuuskunta Ursa Minor, jonka erityisosaamiseen kuuluu inklusiivinen kulttuuri. Ursa Minor tuotti vuoden 2016 lopussa näytelmän yhteistyössä Svenska Teaternin kanssa.

Yleissopimus velvoittaa viranomaiset ja muut toimijat tukemaan myös viittomakielistä kulttuuria kaikissa sen muodoissa. Lisäksi se tarjoaa viittomakielisille kuuroille mahdollisuuden hakeutua esimerkiksi eri kulttuurinaloille, kuten teatteriin, televisioon ja kuvataidealoille, ja tulla arvioituksi yhdenvertaisesti muiden hakijoiden kanssa. Suomessa on tähän mennessä valmistunut yksi kuuro henkilö tanssijaksi Teatterikorkeakoulun tanssitaiteen laitokselta vuonna 1992. Teatterikorkeakoulun näyttelijätaiteen maisteriohjelmasta valmistui ensimmäinen kuuro henkilö puolestaan keväällä 2018. Kuuroja kuvataiteilijoita on joitain, joista vain muutama on saanut kuvataidekoulutuksen tutkinnon tai taiteen maisterin tutkinnon. Opetus- ja kulttuuriministeriö on jo vuosia tukenut muun muassa Teatteri Tottia sekä Kuurojen Museota, joka toimii työväenmuseo Werstaan yhteydessä. Kulttuurin saralla tarvitaan kuitenkin enemmän valtion tukea viittomakielisen kulttuurin tekemiseen ja edistämiseen, jotta siitä tulisi osa yhteiskunnan kulttuuritarjontaa. Osa taiteesta solahtaa helpommin valtavirtaan yhdenvertaisena muiden kanssa, mutta viittomakielisen esittävän kulttuurin ammattitaitoisia tekijöitä tarvitaan enemmän tulevaisuudessa. Sama koskee myös urheilua ja vapaa-ajan toimintaa.

YHDENVERTAISUUS JA SYRJIMÄTTÖMYYS

”Yhdenvertaisuudella tarkoitetaan sitä, että kaikki ihmiset ovat samanarvoisia riippumatta heidän sukupuolestaan, iästään, etnisestä tai kansallisesta alkuperästään, kansalaisuudestaan, kielestään, uskonnostaan ja vakaumuksestaan, mielipiteestään, vammastaan, terveydentilastaan, seksuaalisesta suuntautumisestaan tai muusta henkilöön liittyvästä syystä” (Oikeusministeriön demokratia-, kieli ja perusoikeusasioiden yksikkö 2018).

Vuonna 2015 tuli voimaan uusi yhdenvertaisuuslaki. Samalla nimitettiin uusi yhdenvertaisuusvaltuutettu määräaikaiseen tehtäväänsä. Uutta lakia laadittaessa siihen lisättiin vammaissopimuksen hengen mukaisesti syrjintäkielto kattamaan myös kielen tai vammaisuuden vuoksi syrjimisen. Yhdenvertaisuusvaltuutetulle voi tehdä kantelun tai selvityspyynnön, jos kokee tulleen syrjityksi.

Yhdenvertaisuuden edistämiseksi on laadittu useita lakeja ja sopimuksia niin kansainvälisellä, alueellisella kuin kansallisellakin tasolla. Suomi on sitoutunut kaikkiin ratifioimiinsa sopimuksiin. YK:n tai sen erityisjärjestöjen (ILO, WHO, UNICEF, jne.) sopimusten lisäksi Suomea sitovat ja velvoittavat muun muassa Euroopan Neuvoston ja EU:n ratifioimat, hyväksymät ja laatimat ihmisoikeussopimukset ja -lainsäädäntö. Kotimaisessa lainsäädännössä yhdenvertaisuuden periaate ja syrjimättömyys esiintyvät perustuslain ja yhdenvertaisuuslain lisäksi rikoslaissa, tasa-arvolaissa ja työlainsäädännössä.

Kun kuuluu vähemmistöön, on todennäköisesti jossain vaiheessa elämäänsä jollain tavoin kokenut syrjintää. Tällöin tulee helposti ajatelleeksi, että syrjintäkokemuksen jälkeen ei itse sorru kohteilemaan toista tai toisia syrjivästi. Yhteisön sisällä ilmenevältä syrjinnältä ja kiusaamiselta ei kuitenkaan täysin välttyä vähemmistö- tai vammaisyhteisöissäkään. Yhteiskunnassa esiintyviä piirteitä ja ilmiöitä ilmenee kaikissa yhteisöissä. Mittakaava vain on pienempi. Vähemmistönä vähemmistössä eläminen ei aina ole helppoa sekään. Sorrettu saattaa sortaa heikommassa asemassa olevaa toveriaan tämän eri uskonnon, seksuaalisen suuntautumisen, vierasmaalaisuuden, rodun tai muun syyn vuoksi. Joskus kiusaamisessa on kyse myös persoonallisuuksien erilaisuudesta. Syynä voi olla myös ehkä tiedostamatonkin halu käyttää valtaa toiseen ihmiseen, kun siihen tarjoutuu mahdollisuus. Tämä on mahdollista varsinkin, jos itse on joutunut elämään elämänsä valtaväestön valankäytön kohteena. Myös se, että joku yhteisön jäsen pärjää paremmin kuin minä tai muut jäsenet, saattaa aiheuttaa kateutta. Tämä voi ilmetä vähemmistön omasta normista jollain tavoin poikkeavan henkilön syrjintänä, kiusaamisena, pilkkaamisena tai panetteluna.

Mielipiteen- ja sananvapaus on jokaiselle perustuslaissa turvattu oikeus. Mutta oikeuksien vastapainona on aina myös velvollisuus tai vastuu. Sananvapaus ei anna rajatonta lupaa sanoa mitä tahansa toisista ihmisistä. Sananvapaus ei milloinkaan oikeuta kenenkään syrjintää, toisen ihmisen kunnian loukkaamista tai väkivaltaan yllyttämistä henkilöä tai kansanryhmää vastaan. Esimerkiksi internetissä erilaisten keskustelusivujen moderointi ja rasististen viestien estäminen ja poistaminen eivät ole mielipiteen- ja sananvapauden vastaista toimintaa. Oikeusministeriön ohjeesta ”Usein joutuu miettimään, miten pitäisi olla ja minne olla menemättä” – selvitys vihapuheesta ja häirinnästä ja niiden vaikutuksista eri vähemmistöryhmiin” (Selvityksiä ja ohjeita 7/2016, Oikeusministeriö) voi lukea aiheesta enemmän.

Suomessakin on viime aikoina ollut nousussa niin kutsuttu vihapuhe. Vihapuheen taustalla on usein ennakkoluuloja ja eriarvoisuutta. Euroopan neuvoston ministerikomitean määritelmän mukaan ”Vihapuhetta ovat kaikki sellaiset ilmaisumuodot, jotka levittävät, lietsovat, edistävät tai oikeuttavat etnistä vihaa, ulkomaalaisvastaisuutta, antisemitismia tai muuta vihaa, joka pohjautuu suvaitsemattomuuteen.” Vihapuheilla luodaan pelkoa ja pelon ilmapiiriä. Uhkailu usein vaientaa yksilöitä ja vähemmistöryhmiä sekä heidän oikeuksiensa puolestapuhujia. Siten vihapuhe kaventaa myös kaikille yhdenvertaisesti kuuluvaa sananvapautta. Vihapuhe voi ottaa muotonsa rauhalliseen asialliseen sävyyn jäseneltyinä yleistävinä mielipiteinä tai ilmaisuna, jolla pyritään antamaan alentava, stereotyyppinen tai uhkaava kuva tietyistä ryhmästä. (www.eivihapuheelle.fi)

Yhdenvertaisuus palveluissa

Palveluiden suunnittelussa tulee huomioida niiden sopivuus ja saavutettavuus kaikille erilaisille käyttäjryhmille.

Takaisinsoittopalvelu ei palvele kuuroja tai kuurosokeita asiakkaita, jotka eivät kuule. Tämän vuoksi asiakkaille tarvitaan monikanavaisia yhteydenottomahdollisuuksia. Käytännössä tämä tarkoittaa tekstiviesti-, sähköposti- ja videopuheluyhteyksiä tai vaikka asiakasvastaanottoa. Erilaisiin julkisten tilojen ääneen perustuviin palveluihin tarvitaan myös visuaalisia ratkaisuja, kuten esimerkiksi ovi-summereihin asennettavia kamerayhteyksiä. Tiedonsaanti ja tiedotukset mm. julkisen liikenteen palvelupaikoissa, kuten juna- tai bussiasemilla, laivaterminaaleissa ja lentokentillä tulisi varmistaa myös visuaalisella tiedotuksella, eli kuulutusten lisäksi tiedot tulisi lähettää myös tekstimuotoisina tiedotuksina näyttötauluille.

Palveluita tulisi olla saatavilla myös suoraan viittomakielellä tuotettuina, varsinkin vanhus- ja mielen-terveyspalveluissa sekä lapsille suunnatuissa palveluissa.

Viranomaistahojen tulee selkeästi yhdessä määritellä, kenen velvollisuus on milloinkin tilata tulkki; milloin esimerkiksi on asiakkaan vastuulla tilata tulkki käyttämällä Kelan järjestämää tulkkauspalvelua? Entä missä tilanteissa kuulevan osapuolen, eli viranomaistahon tai terveydenhuollon palveluiden, tulisi vastata tulkkauksen järjestämisestä? Tätä ei ole toistaiseksi riittävän selkeästi määritelty, mikä on aiheuttanut joskus ikäviä tilanteita asiakkaalle, joka on pahimmassa tapauksessa jäänyt tämän vuoksi ilman tulkkia.

Viittomakielisten kuurojen kielelliset oikeudet on jätetty huomiotta Sote-uudistuksen palveluiden kieli-kohdassa, eikä viittomakielilakia ole edes mainittu hallituksen esityksessä. Vammaissopimuksen sekä perustuslain 17. §:n mukaisesti Suomen valtio on kuitenkin sitoutunut turvaamaan myös viittomakielisten kielelliset oikeudet, joten tätä valtion velvollisuutta ei saa tässä uudistuksessa unohtaa tai mitätöidä.

Positiivinen erityiskohtelu

Positiivinen erityiskohtelu tarkoittaa toimenpiteitä, joilla parannetaan syrjinnälle alttiin ryhmän, kuten esimerkiksi kieli- ja kulttuurivähemmistön, vanhusten, lasten ja naisten olosuhteita ja asemaa. Positiivisilla erityistoimenpiteillä edistetään näiden ryhmien tosiasiallista yhdenvertaisuutta tai pyrkimystä sitä kohti. Näillä toimilla pyritään perusoikeusnäkökulmasta hyväksyttävään päämäärään. Positiivinen erityiskohtelu ei ole syrjintää.

Jos samaan tehtävään hakevat esimerkiksi kuuro ja kuuleva henkilö, joilla on täysin samanlainen koulutus, työ- ja muu kokemus, ja jos tehtävässä edellytetään muun muassa viittomakielen osaamista, jota molemmat hakijat osaavat sujuvasti, voi työnantaja asettaa kuuron hakijan etusijalle ja valita hänet, mikäli työyhteisössä enemmistö on kuulevia.

Tai jos esimerkiksi työtehtävän muodollisesti yhtä pätevinä hakijoina ovat mies ja nainen, voidaan naispuolinen hakija asettaa etusijalle miesten ja naisten välisen tasa-arvon edistämiseksi työpaikalla, jos työympäristö on miesvaltainen.

Positiivista erityiskohtelua voidaan ajatella myös osana palveluiden asiakaslähtöistä kehittämistä, millä halutaan tukea erityisryhmien yhdenvertaisia osallistumismahdollisuuksia.

Kohtuulliset mukautukset

”**Kohtuullinen mukauttaminen** tarkoittaa tarvittaessa yksittäistapauksessa toteutettavia tarpeellisia ja asianmukaisia muutoksia ja järjestelyjä, joilla ei aiheuteta suhteetonta tai kohtuutonta rasitetta ja joilla varmistetaan vammaisten henkilöiden mahdollisuus nauttia tai käyttää kaikkia ihmisoikeuksia ja perusvapauksia yhdenvertaisesti muiden kanssa” (YK:n yleissopimus vammaisten henkilöiden oikeuksista, artikla 2 Määritelmät).

Kohtuullisia mukautuksia käytetään vammaisten henkilöiden yhdenvertaisuuden edistämiseen työ- ja opiskeluelämässä, viranomaisissa asioinnissa sekä tarjolla olevien palveluiden ja tavaroiden saamisessa. Niitä käytetään myös työtehtävistä suoriutumisessa ja työllä etenemisessä.

Kohtuulliset mukautukset tehdään aina yksilön tarpeiden mukaan jossakin tietyssä tilanteessa vain häntä varten. Kohtuulliset mukautukset ovat eri asia kuin esteettömyystoimenpiteet, mutta täydentävät niitä.

Kohtuullisista mukautuksista on jäljempänä oma, erillinen kappaleensa.

SYRJINNÄN ERI MUODOT

Syrjintä voi olla suoraa tai epäsuoraa eriarvoiseen asemaan asettamista henkilön jonkin ominaisuuden, kuten kielen, uskonnon, vamman ja/tai sukupuolen perusteella. Uuden yhdenvertaisuuslain mukaan myös kohtuullisten mukautusten epääminen (ts. kieltäminen) katsotaan syrjinnäksi, josta voidaan rangaista.

Syrjintä vammaisuuden perusteella ”tarkoittaa vammaisuuteen perustuvaa erottelua, syrjäyttämistä tai rajoittamista, jonka tarkoituksena tai vaikutuksena on heikentää tai mitätöidä kaikkien ihmisoikeuksien ja perusvapauksien tunnustamista, nauttimista tai käyttämistä yhdenvertaisesti muiden kanssa politiikan, talouden, sosiaaliturvan, kulttuurin tai yksilön oikeuksien alalla tai muulla alalla. Se sisältää kaikki syrjinnän muodot kohtuullisen mukauttamisen epääminen mukaan lukien” (artikla 2).

Välitön syrjintä

Jotakuta kohdellaan jonkin laissa kielletyn syrjintäperusteen perusteella epäsuotuisammin kuin jotakuta toista vastaavanlaisessa tilanteessa. Esimerkiksi maahanmuuttajaa tai kuuroa ei oteta työpaikastaastatteluun tai ei valita työpaikkaan. Tätä tapausta on useimmiten vaikea todistaa, joten ilmiötä kutsutaan piilosyrjinnäksi. Välitön eli suora syrjintä tapahtuu, jos työnantaja perustelee selvästi, ettei kuuroa henkilöä valita kyseiseen tehtävään vamman, tässä tapauksessa kuurouden, vuoksi.

Välillinen syrjintä

Näennäisesti puolueeton sääntö, peruste tai käytäntö asettaa henkilön jonkin kielletyn syrjintäperusteen nojalla epäedulliseen asemaan suhteessa muihin. Jos kyseisellä säännöllä on jokin puolueetomasti perusteltavissa oleva oikeutettu tavoite, kuten vaikkapa äänestämisen ikäraja, ei kyseessä ole välillinen syrjintä.

Esimerkkitapaus välillisestä syrjinnästä on se, että työpaikkailmoituksessa vaaditaan työntekijältä hyvää suomen kielen taitoa, vaikkei tehtävässä itsessään, esimerkiksi siivouksessa, sitä välttämättä tarvitakaan. Toinen esimerkki on suullisten taitojen vaatiminen, vaikka tulkkia käyttämällä kaikki onnistuisi samalla tavalla.

Rakenteellinen syrjintä

Yhteiskunnan rakenteista ja tavoista johtuvaa eri asemaan asettamista sekä käytäntöjä, joilla on syrjiviä seurauksia. Esimerkiksi terveydenhuollossa takaisinsoittopalvelu sulkee kuurot palvelun ulkopuolelle. 112-hätätekstiviestien osalta rakenteellista syrjintää voidaan ajatella olevan se, että numeroon 112 lähetetty tekstiviesti ei mene perille, ellei palvelunkäyttäjän numeroa ole rekisteröity Suomi.fi -sivustolla. Tämä rekisteröinti taas vaatii vahvan tunnistautumisen esimerkiksi pankkitunnuksilla, mutta kaikilla ei ole osaamista eikä mahdollisuutta verkkopankin käyttöön. Rekisteröinti on voimassa kaksi vuotta, eli rekisteröinti tulee muistaa uudistaa aika ajoin. Myös aiemmin käytössä olleet alueelliset hätätekstiviestinumerot ovat edelleen käytössä. Numerot eivät kuitenkaan ole julkisia, vaan niitä tulee pyytää järjestöistä, kuten esimerkiksi Kuurojen Liitosta. Prepaid-kännykkäliittymien osalta ongelmaksi voi muodostua se, että numeron vaihtuessa tulee muistaa vaihtaa se myös Suomi.fi -sivuston käyttäjätietoihin. Soitto numeroon 112 ei vaadi rekisteröintiä, joten tekstiviestiä käyttävien yhdenvertaisuus ei tältä osin toteudu. Viranomaisien ja palveluntuottajien asenteet vaikuttavat siihen, miten halukkaasti näitä rakenteellisia epäkohtia pyritään purkamaan ja korvaamaan ne kaikkia yhdenvertaisesti kohtelevilla palveluilla. Jos palveluita ei kehitetä, ja vedotaan vaikkapa taloudellisiin syihin kerta toisensa jälkeen, viittaa se rakenteelliseen syrjintään tai palveluntarjoajan haluttomuuteen poistaa näitä saavutettavuuden esteitä.

Moniperustainen syrjintä

Moniperustainen syrjintä on syrjintää useammalla kuin yhdellä perusteella.

Moninkertainen syrjintä. Henkilö kohtaa eri tilanteissa syrjintää eri perusteilla, kuten esimerkiksi vammaisuuden ja kielen perusteella. Myös **sisäryhmäsyrjintä** kuuluu tähän ryhmään; esimerkiksi kuuroa mielenterveyskuntoutujaa tai maahanmuuttajaa syrjitään kuurojen ryhmässä, heidät suljetaan ryhmän ulkopuolelle, tai kohdellaan muulla tavalla kaltoin.

Kumulatiivinen syrjintä. Henkilö joutuu samassa tilanteessa syrjityksi useammalla eri perusteella. Esimerkistä käy maahanmuuttajanainen, joka on monivammainen mielenterveyskuntoutuja.

Risteävä syrjintä. Henkilö joutuu syrjinnän kohteeksi eri perusteiden yhteisvaikutuksesta. Esimerkiksi nuoria muslimimiehiä leimataan monesti terroristeiksi. Tässä tapauksessa henkilön nuoruus, sukupuoli, uskonto tai etnisyys eivät siis yksinään toimi syinä syrjinnälle.

Häirintä

Häirintää ovat esimerkiksi seksuaalinen häirintä, uhkailu, nimittely, viittomakielen käyttämisen pilkkaaminen tai kuuroille huutaminen siinä tarkoituksessa, että tätä yritetään saada reagoimaan.

Kohtuullisten mukautusten epääminen

Kohtuullisen mukautuksen tulkitaan usein tarkoittavan vain kohtuullisia kustannuksia, mitä se ei kuitenkaan yksioikoisesti tarkoita. Esimerkiksi viittomakielen tulkkauspalvelun katsotaan joskus kuuluvan kohtuullisten mukautusten piiriin. Usein myös vedotaan sen olevan kallista järjestää, joten tällä perusteella saatetaan kieltää tulkkauspalvelun käyttö esimerkiksi työpaikan tilaisuuksissa, vaikka sen maksaakin yhteiskunta eikä työnantaja. Tulkkauspalvelun käyttö saatetaan myös kieltää esimerkiksi teatterissa, koska se häiritsee muita näytöstä katsomaan tulleita. Se, milloin tulkkaus on kohtuullista mukautusta ja milloin saavutettavuutta, on toistaiseksi vielä tarkemman ja syvällisemmän keskustelun alla.

Yhdenvertaisuuslain 8 §:n nojalla kohtuullisten mukautusten kieltämisen katsotaan olevan syrjintää.

Käsky tai ohje syrjiä

Esimerkki tästä on työnantajan ohjeistus työntekijöille, jonka mukaan vaikkapa romaneja, kuuroja, vammaisia, ulkomaalaisia tai muita vähemmistöryhmiä ei saa päästää ravintolaan. Toinen esimerkki on se, että ylemmältä taholta on annettu ohje, ettei kuuroja saa palkata työhön johonkin yritykseen.

Tapaus 1:

Syrjintä opiskelijaksi otossa: Syksyllä 2014 helsinkiläinen yksityinen oppilaitos perui jo opiskelijaksi hyväksymänsä kuuron opiskelijan opiskelupaikan. Muutamia päiviä ennen opiskelun alkua koulun johtaja sai tietää, että opiskelija on kuuro ja toisi mukanaan tulkit. Koulun olisi tarvinnut kohtuullisten mukautusten pohjalta järjestää tulkeille vain tuolit luokkatilaan parina kolmena päivänä kuukaudessa, eli niinä päivinä, kun opintoihin kuului lähiopetusta.

Opiskelija yritti Kuurojen Liiton erityisasiantuntijan kanssa keskustella ja selvittää tilannetta koulun kanssa vielä ennen opintojen alkua, mutta koulu kieltäytyi keskustelusta ja pysyi päätöksessään.

Opiskelija teki poliisille rikosilmoituksen syrjinnästä kielen ja vammaisuuden perusteella. Poliisi tutki tapahtunutta ja vei asian syyttäjälle, joka teki asiasta syyttämispäätöksen. Tapaus käsiteltiin käräjäoikeudessa tammikuun lopulla vuonna 2016 ja 1.2.2016 oikeuden päätös julkaistiin. Syytettynä ollut yksityisen oppilaitoksen toimitusjohtaja tuomittiin 20 päiväsakkoon. Lisäksi koulu ja toimitusjohtaja joutuvat maksamaan kuurolle opiskelijalle korvauksia ja oikeudenkäyntikuluja yhteensä yli 16 000 euron edestä.

Oikeuden ratkaisu: Syyttäjällä on uuden, 1.1.2015 voimaan tulleen yhdenvertaisuuslain mukaan velvollisuus varata yhdenvertaisuusvaltuutetulle mahdollisuus tulla kuulluksi syrjintärikos epäilyissä syyteharkinnan yhteydessä. Yhdenvertaisuusvaltuutettu antoi lausunnon myös nyt käsillä olleessa tapauksessa ja oli oikeuden istunnossa asiantuntijana kuultavana. ”Valtuutetun mahdollisuus ottaa kantaa on olennainen rikoslain ja yhdenvertaisuuslain johdonmukaisen soveltamisen kannalta”, yhdenvertaisuusvaltuutettu Kirsi Pimiä muistuttaa.

Helsingin käräjäoikeuden antama tuomio on ensimmäinen opiskelupaikan epäämiseen vammaisuuden perusteella liittyvä syrjintäasia, josta on annettu oikeudessa rikoslain mukainen tuomio ja määrätty yhdenvertaisuuslain mukainen hyvitys.

Tuomio tuli lainvoimaiseksi, kun vastaaja ei määräaikaan mennessä ollut valittanut käräjäoikeuden päätöksestä.

(Yhdenvertaisuusvaltuutetun tiedote tuomiosta)

Tapaus 2:

Kuuro nuori haki sairaanhoitajakoulutukseen. Hän sai pääsykokeissa kaikista osioista lähes täydet pisteet. Psykologin haastattelusta saatu arvio, ettei hän kuurona henkilönä sovi alalle, nollasi kuitenkin kaikki muut pääsykokeen tulokset ja vei häneltä opiskelupaikan. Maassamme oli jo kourallinen kuuroja henkilöitä, jotka olivat opiskelleet sairaanhoitajiksi tai parhaillaan opiskelemassa. Opiskelijaksi haluava ei tyytynyt oppilaitoksen ratkaisuun vaan vaati asiaa uudelleen käsittelyyn, jossa myös selvitettiin, ettei kuurous ole este alalle. Asia huomioitiin myös medioissa. Oppilaitos käsitteli asian uudelleen tutustuen saamiinsa tietoihin muista oppilaitoksista, joissa samaa alaa oli opiskelemassa tai oli opiskellut kuuro henkilö. Oppilaitos muutti päätöstään, ja opiskelija sai aloittaa opintonsa heti. Opintokausi oli jo ehtinyt alkaa, joten opiskelija pääsi aloittamaan opintonsa muutaman viikon viiveellä muihin opiskelijoihin verrattuna.

Miten toimia, jos epäilen syrjintää tapahtuneen

Syrjintää tai epäasiallista kohtelua kokeneilla on tilanteesta riippuen mahdollisuus valita, kenen toimijan kanssa haluaa asiaa selvittää. Esimerkiksi jos katsoo tulleen syrjityksi vammaisuuden takia julkisessa terveydenhoidossa, voi syrjintäasian viedä valintansa mukaisesti käsiteltäväksi yhdenvertaisuusvaltuutetulle, eduskunnan oikeusasiamiehelle, potilasasiamiehelle tai aluehallintovirastoon. Eri toimijoilla on erilaisia toimivaltuuksia ja mahdollisuuksia puuttua syrjintään. Näistä valtuuksista ja mahdollisuuksista on hyvä olla tietoinen ennen päätöksen tekoa. Epäselvissä tilanteissa kannattaa olla yhteydessä yhdenvertaisuusvaltuutetun asiakaspalveluun.

Työelämäsyryntä kuuluu Aluehallintoviraston (AVI) työsuojelupiirin vastuulle. Jos työnhaussa ei tule valituksi johonkin tarjolla olevaan työhön, voi pyytää työnantajalta tai hänen edustajaltaan selvitystä, miksi ei tullut valituksi haettuun tehtävään. Se, ettei saa hakemaansa työpaikkaa, ei aina automaattisesti tarkoita, että on tullut syrjityksi. Samaan tehtävään hakee ehkä useita kymmeniä, jopa satoja henkilöitä, jolloin kilpailu on kovaa ja työnantajalla on mistä valita omasta mielestään paras hakija.

Myös Kuurojen Liiton työntekijöihin voi olla yhteydessä, jos on epävarma, onko tullut syrjityksi vai ei. Liiton työntekijät auttavat selvittämään ja arvioimaan tapahtunutta ja sen perusteella ohjaavat eteenpäin asiassa. Jos näyttää siltä, että kyseessä on syrjintä, he neuvovat minne olla yhteydessä ja miten toimia. Jos näyttää siltä, ettei kyse ole syrjinnästä vaan erehdyksestä, kuulevan osapuolen huonosta käytöksestä tai vahingosta, asiaa ei kannata viedä eteenpäin.

Kuulevan osapuolen huono käytös ei aina automaattisesti ole syrjintää, vaan joskus se on vain huonoa käytöstä henkilöltä, joka kohtelee kaikkia asiakkaitaan, potilaitaan tai työtovereitaan yhtä huonosti ja täten yhdenvertaisesti.

KOHTUULLISET MUKAUTUKSET

Art. 2 määritelmä

”**Kohtuullinen mukauttaminen** tarkoittaa tarvittaessa yksittäistapauksessa toteutettavia tarpeellisia ja asianmukaisia muutoksia ja järjestelyjä, joilla ei aiheuteta suhteetonta tai kohtuutonta rasitetta, ja joilla varmistetaan vammaisten henkilöiden mahdollisuus nauttia tai käyttää kaikkia ihmisoikeuksia ja perusvapauksia yhdenvertaisesti muiden kanssa.”

Yhdenvertaisuuslaki

15 § Kohtuulliset mukautukset vammaisten ihmisten yhdenvertaisuuden toteuttamiseksi

Viranomaisen, koulutuksen järjestäjän, työnantajan sekä tavaroiden tai palvelujen tarjoajan on tehtävä asianmukaiset ja kulloisessakin tilanteessa tarvittavat kohtuulliset mukautukset, jotta vammaisen henkilö voi yhdenvertaisesti muiden kanssa asioida viranomaisissa sekä saada koulutusta, työtä ja yleisesti tarjolla olevia tavaroita ja palveluita samoin kuin suoriutua työtehtävistä ja edetä työuralla.

Mukautusten kohtuullisuutta arvioitaessa otetaan huomioon vammaisen ihmisen tarpeiden lisäksi 1 momentissa tarkoitetun toimijan koko, taloudellinen asema, toiminnan luonne ja laajuus sekä mukautusten arvioidut kustannukset ja mukautuksia varten saatavissa oleva tuki.

Työnantajan on pyynnöstä viipymättä annettava kirjallinen selvitys menettelynsä perusteista vammaiselle, joka katsoo kohtuullisten mukautusten epäämisen vuoksi tulleen syrjityksi työtä tai virkaa hakiessaan taikka työ- tai virkasuhteessa.

Vammaisten henkilöiden oikeuksien yleissopimus tuo esiin käsitteen ”kohtuullinen mukautus.” Se on tarkoitettu käytettäväksi muun muassa työ- ja opiskeluelämässä vammaisten työllistymisen ja opiskelun mahdollistamiseksi. Sillä pyritään myös vähentämään vammaisuuden perusteella tapahtuva syrjintää. Se kattaa myös oikeustoimen sekä viranomais toiminnan sektorit, sekä palveluiden ja tavaran saamisen yhdenvertaisuuden. Suomessa laajempi ja syvällisempi määrittelevä keskustelu siitä, mitä kohtuulliset mukautukset ovat ja mitä kaikkea ne voivat tarkoittaa käytännön tasolla, on vasta alkamassa tätä kirjoitettaessa.

Kohtuulliset mukautukset ovat toimenpiteitä, jotka on tarkoitettu käytettäväksi tietyllä yksilölle tietyssä tilanteessa edistämään hänen yhdenvertaista osallistumistaan työ- ja opiskeluelämäänsä tai palveluiden ja tavaroiden saamiseksi yhdenvertaisesti muiden kanssa. Kohtuullisista mukautuksista ei kuitenkaan saa aiheutua kohtuutonta tai suhteetonta taakkaa järjestelijälle. Nämä mukautukset voivat koskea yksilöä tai jotain tiettyä ryhmää, kuten esimerkiksi kuuroja henkilöitä. Esteettömyys ja saavutettavuus taas merkitsevät kaikille vammaisille henkilöille tarkoitettuja yhdenvertaisen osallistumisen ja toimimisen edistämistä varten suunnattuja toimenpiteitä. Näillä toimenpiteillä varmistetaan sekä fyysinen esteettömyys että tiedon saannin, kommunikaation ja muiden toimien esteettömyys yhteiskunnalliseen osallistumiseen. Saavutettavuus ja esteettömyys ovat sisältönsä puolesta paljon laajempia käsitteitä kuin vain rakennetun ympäristön saavutettavuus ja esteettömyys.

Kohtuullisten mukautusten kieltäminen katsotaan syrjinnäksi yhdenvertaisuuslain 8 §:n (Syrjinnän kieltö) mukaan. Tilanteessa, jossa kohtuulliset mukautukset kielletään, voi vedota yhdenvertaisuuslakiin. Jos se ei auta, asiasta voi tehdä kantelun yhdenvertaisuusvaltuutetun toimistolle, joka tutkii asian ja katsoo, onko asiaa tarpeellista viedä eteenpäin. Työelämäsyrijintätapaukset kuuluvat aluehallintovirastojen työsuojelupiirien valvonnan alle.

Työelämä

- Työelämän palvelut (viranomaiset)
- Työelämän kohtuulliset mukautukset (työolosuhteiden järjestelytukea, jne.)

Kohtuulliset mukautukset ovat aina määräaikaista. Ne eivät ole pysyvästi sidottuja työtehtävään, vaan silloin niitä sovelletaan työntekijän tarpeiden mukaisesti.

Vammaissopimuksessa valtioita veloitetaan huolehtimaan siitä, että tämä syrjintäkielto koskee niin julkista sektoria kuin myös yksityisiä palveluiden ja tavaroiden tuottajia.

Yhdenvertaisuuslain 15. § määrittelee, mitä kohtuulliset mukautukset ovat sekä missä, milloin ja ketä ne velvoittavat niiden järjestämiseen: ”Viranomaisen, koulutuksen järjestäjän, työnantajan sekä tavaroiden tai palvelujen tarjoajan on tehtävä asianmukaiset ja kulloisessakin tilanteessa tarvittavat kohtuulliset mukautukset, jotta vammaisen henkilö voi yhdenvertaisesti muiden kanssa asioida viranomaisissa sekä saada koulutusta, työtä ja yleisesti tarjolla olevia tavaroita ja palveluita samoin kuin suoriutua työtehtävistä ja edetä työuralla.” Yhdenvertaisuuslaki kattaa syrjinnän kiellot muun muassa vammaisuuden ja kielen perusteella.

Visuaaliset ja tuntoon perustuvat hälytysjärjestelmät työpisteeseen tai työpaikalle

Työnantajan on mahdollista hakea TE-keskuksista työolosuhteiden järjestelytukea esimerkiksi työvälineiden hankintaan (kuten visuaalisuuteen tai tuntoon perustuva hälytystekniikka) tai työpaikan muutostöihin, joita työpaikalla mahdollisesti tarvitaan kuuralle työntekijälle. Näillä toimenpiteillä ja apuvälineillä voidaan eliminoida muun muassa työnantajien usein esittämiä, työturvallisuuteen liittyviä huolenaiheita joissain ammateissa ja tehtävissä.

Työtehtävien suunnittelu tarvittaessa (esimerkiksi kenelle puhelut tarvittaessa ohjataan)

Kuuron työntekijän kohdalla voidaan käydä läpi kaikki hänen työtehtäviinsä kuuluvat tehtävät ja katsoa, onko niissä todellakin sellaisia tehtäviä, jotka vaativat kuuloa (esimerkiksi puhelinpalvelu asiakkaalle). Tämän jälkeen voi miettiä, kuinka tehtävän voisi hoitaa toisella tavalla, kuten esimerkiksi chat-palvelulla, sähköpostilla tai sopimalla, että tulkki on paikalla joka päivä tietyinä aikoina, jolloin puhelinpalvelu voidaan tehdä tulkattuna. Jos puhelinpalvelua todella tarvitaan, voidaan sen osalta sopia, että sen hoitaa esimerkiksi kuuleva työtoveri. Kuuro työntekijä taas vastaavasti voi hoitaa jonkin muun työtehtävän kuulevan työtoverin puolesta.

Työelämätulkkaukset (ks. seuraava kappale)

TULKKAUSPALVELU

Laki vammaisten henkilöiden tulkkauspalvelusta (133/2010) tuli voimaan 1.9.2010. Se on tarkoitettu kuulovammaisille (tarkoittaen kuuroja, huonokuuloisia ja kuuroutuneita henkilöitä), kuulonäkövammaisille sekä puhevammaisille. Tulkkauspalvelu on yhdenvertaisen osallistamisen ja osallistumisen mahdollistavaa palvelua, jota yleensä myönnetään vamman perusteella. Kuuroille tulkkauspalvelua tarjotaan kuitenkin ensisijaisesti kieli- ja kulttuuriryhmänä, sillä viittomakielen tulkkaus on kielten välistä tulkkausta ja tapahtuu siis aina kahden eri kielen välillä. Kuulovammaisille, huonokuuloisille ja kuuroutuneille tulkkaus on puhutun kielen sisäistä tulkkausta, jossa käytetään erilaisia tulkkausmetodeja välittämään puhuttu teksti samassa muodossa kuin se on puhuttu, kuten esimerkiksi kirjoitettuna. Mikään muu palvelu ei voi korvata tulkkauspalvelua. On myös tärkeä muistaa, että saavutettavuuden näkökulmasta tulkkauspalvelua tarvitsevat tulkatussa tilanteessa kaikki läsnä olevat, eikä ainoastaan kuuro viittomakielinen henkilö.

Tulkkauspalvelulaki on luonteeltaan toissijainen, vaikkakin käytännössä suurin osa tulkkauksesta järjestetään Kelan maksamana. Ensisijainen tulkkauspalvelun järjestämisvastuu on viranomaisilla niissä tilanteissa, joissa viranomainen toimii tilaisuuden järjestäjänä (mm. oikeuslaitos, poliisi, sairaanhoito- ja terveystoimet). Näitä viranomaisaloitteisia tilanteita on kuitenkin melko vähän, ja suurin tarve tulkkauspalveluiden käytölle onkin kaikissa arkeen, työhön, opiskeluun ja vapaa-aikaan kuuluvissa tilanteissa.

Asiakkaita tulisi osallistaa Kelan järjestämän tulkkauspalvelun ja tulkkauksen laadun kehittämiseen, ja heidän näkemyksensä tulisi huomioida aidosti viranomaisten taholta. Tämä edesauttaisi vammaissopimuksen hengen ja tarkoituksen toteutumista. Vammaissopimuksen **artiklassa 9** mainitaan Kuurojen oikeudesta koulutettuihin viittomakielen tulkkeihin sekä valtion velvollisuudesta järjestää tulkkauspalvelua. Suomessa tämä asia on hoidettu säätämällä laki vammaisten henkilöiden tulkkauspalvelusta (133/2010). Ongelma on, että Kelalla ei ole asiantuntemusta kuurojen arjen kokemusnäkökulmasta; Kelassa kun ei ole montaa kuuroa työntekijää. Tämä puolestaan on vammaissopimuksen neuvottelujen aikana vammaisliikkeen sloganiksi muodostuneen ”ei mitään meistä ilman meitä” (nothing about us without us) -ajattelun vastaista. Ongelmana oikeuksien tarkastelun näkökulmasta on myös se, että tulkkauspalvelun toteutuksessa asiakkaan itsensä mahdollisuudet vaikuttaa siihen, kenet hän saa tulkiksi, ovat hyvin vähäiset. ”Aina voi esittää toivomuksia tulkista, mutta emme pysty takaamaan niiden toteuttamista”, on Kelalta monesti todettu.

Jos työnantaja tai oppilaitos kieltää tulkkauspalvelun käytön, sen katsotaan olevan syrjintää. Usein tulkkauspalvelun käytön kieltämisen taustalla on työnantajan tai oppilaitoksen tiedon puute siitä, mitä tulkkauspalvelu on. Monesti pelätään myös sitä, että tulkkauspalvelusta koituu heille lisäkustannuksia. Tulkkauspalvelua myönnetään tulkkauspalvelulain mukaan, ja järjestämisvastuu palvelusta on valtiolla eli Kelalla. Kela on kilpailuttanut palvelun, ja kilpailutuksen perusteella tulkkauspalvelun tuottajiksi hyväksytyt palveluntuottajat ovat niitä, jotka käytännössä toteuttavat palvelun Kelan maksamana. Työpaikoilla tapahtuviin tulkkaustilanteisiin (kokoukset, palaverit, koulutustilaisuudet, työpaikan tai -osaston juhlat ja muut tapahtumat) voidaan tilata tulkit Kelan tulkkauspalveluvälityksen kautta. Tähän käytetään kuuron työntekijän tulkkauspalvelutunteja. Työnantajat voivat toki myös itse ottaa tulkkauskustannukset maksaakseen varsinkin tilanteissa, joissa halutaan varmistaa tulkkauspalveluksen saumaton jatkuvuus työpaikalla. Jos käytetään aina samoja tulkkeja, on näiden paljon helpompi tutustua työpaikkaan ja alan sanastoon. Jatkuvuus auttaa tulkkeja myös pääsemään paremmin sisälle työyhteisöön ja tutustumaan sen jäseniin. Tämä puolestaan tekee tulkkauksesta sujuvampaa ja laadukkaampaa.

Kela maksaa myös opiskelutulkkauksen. ”Tulkkauspalvelua on järjestettävä opiskeluun liittyvänä siinä laajuudessa kuin henkilö sitä välttämättä tarvitsee selviytyäkseen perusopetuksen jälkeisistä opinnoista, jotka: 1) johtavat tutkintoon tai ammattiin; 2) edistävät ammatilliseen opiskeluun pääsemistä tai työllistymistä; taikka 3) tukevat työelämässä pysymistä tai etenemistä” (laki vammaisten henkilöiden tulkkauspalvelusta 133/2010).

Viranomaisaloitteisissa tilanteissa viranomaisen vastuulla on järjestää tulkkaus muun muassa viittomakielisille. Tässä tapauksessa kuuron pitäisi ilmoittaa kutsujalle, että tarvitsee tulkkausta, jotta palvelu järjestettäisiin. Ainakaan vielä ei voida olettaa, että viranomaiset tietävät automaattisesti tulkin tarpeesta tai sitä, miten ja mistä tulkki pitäisi tilata.

Yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunta on antanut ensimmäisen ratkaisunsa kuulovammaisten tulkkauspalveluun liittyvässä kantelussa tammikuussa 2017. Tiedotteen voi lukea kokonaisuudessaan sivulta 42 löytyvän linkin kautta. Kantelun oli tehnyt kuulo-näkövammaisen henkilö, joka koki Kelan tulkkauspalvelun syrjineen häntä. Hän koki myös, ettei hänen yksilöllisiä tarpeitaan otettu huomioon kanteluun johtaneessa tilauksessa.

”Yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunta kielsi Kelaa syrjimästä vammaisia ihmisiä tulkkauspalvelun saamisessa. – – Yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunta katsoi, että asiassa oli syntynyt oletttama välillisestä syrjinnästä, koska näennäisesti yhdenvertainen peruste oli asettanut hakijan muita epäedullisempaan asemaan kuulonäkövammaan liittyvän syyn takia. Lautakunnan mielestä tulkitte asetettu vaatimus oli joustamaton, eikä sitä sovellettaessa ollut otettu huomioon kuulonäkövammaisten yksilöllisiä tarpeita yksittäisessä tulkkaustilanteessa. Lautakunnan mukaan sinänsä hyväksyttävä, tulkkauspalvelun laadun varmistamiseen käytetty keino, ei ollut asianmukainen eikä tarpeellinen. Koska hakija itse oli ehdottanut jo aiemmin käyttämäänsä tulkkeja, joka olisi ollut käytettävissä, lautakunta ei katsonut Kelan esittämien seikkojen oikeuttavan Kelan menettelyä. Yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunta katsoi Kelan syrjineen hakijaa ja kielsi Kelaa jatkamasta tai uusimasta syrjintää sekä asetti päätöksen tehosteeksi 5 000 euron uhkasakon.”

SAAVUTETTAVUUS JA ESTEETTÖMYYS

Artikla 9 on yksi sopimuksen keskeisistä artikloista. Se vaikuttaa myös muiden artikloiden tulkintaan, soveltamiseen ja toimeenpanoon. Olennaista on huomioida vammaissopimuksen näkökanta, että ympäristöä tulee mukauttaa ja muuttaa vastaamaan vammaisten henkilöiden tarpeita, eikä päinvastoin. Vammaissopimuksessa oleva esteettömyyskäsite on uniikki. Vastaavaa käsitettä ei muista yleissopimuksista löydy.

Saavutettavuuteen liittyy fyysisen saavutettavuuden lisäksi olennaisena osana kielellinen, tiedollinen, vuorovaikutuksellinen ja kulttuurinen saavutettavuus. Saavutettavuus on siis laaja käsite, joka kattaa niin fyysisen, rakennetun ympäristön esteettömyyden kuin tiedonsaannin ja vuorovaikutuksenkin esteettömyyden. Tämän artiklan kohdassa 1) korostetaan kaikenlaisen esteettömyyden ja saavutettavuuden toteutumista: ”– – sopimuspuolet toteuttavat asianmukaiset toimet varmistaakseen vammaisille henkilöille muiden kanssa yhdenvertaisen pääsyn fyysiseen ympäristöön, kuljetukseen, tiedottamiseen ja viestintään, – – ja palveluihin---”, sekä kohdassa 1.e) todetaan: ”– – järjestetään avustajia ja muuta apua, mukaan lukien oppaat, lukijat ja koulutetut viittomakielen tulkit, helpottamaan yleisölle avoimien rakennusten ja muiden tilojen esteettömyyttä.”

Esteettömyys on konkreettisten asioiden poistamiseen tähtääviä toimenpiteitä. **Saavutettavuutta** voidaan määritellä filosofiseksi ajattelutavaksi, jossa ympäristö muutetaan kaikille yksilöille sopivaksi.

Ehkä vaikeimmat esteet voitettaviksi ja poistettaviksi ovat asenteelliset esteet. Usein asenteellisten esteiden syinä ovat tiedon puute tai huonot kokemukset asiasta tai kohteesta, johon asenteet ja ennakkoluulot liittyvät. Ymmärtämättömyyden ja tiedon puutteen voi korjata koulutuksella ja tiedotuksella. Vammaissopimuksessa tähän on yhtenä vastauksena liitetty vaatimus, jonka mukaan valtion tulee järjestää viranomaisille vammaissopimukseen sekä vammaisiin ihmisiin liittyvää koulutusta. Sopimus ei laske tätä koulutusvelvollisuutta ainoastaan viranomaisen hartioille, vaan siirtää osan tästä myös vammaisjärjestöille, joissa varsinainen asiantuntemus on. Mutta viranomaisten tulee tukea tätä velvollisuutta aktiivisesti omilla toimillaan. Vammaissopimuksen johdanto-osio korostaa lähes kokonaisuudessaan valtion eli viranomaisten tietoisuutta vammaisuudesta ja siihen liittyvistä asenteista ja yhteiskunnassa esiintyvistä esteistä. Asenteisiin liittyviä huomioita on muun muassa kohdassa e). Vammaissopimuksen ja sen tarpeellisuuden taustalla ovat olleet vahvasti juuri asenteet ja ennakkoluulot vammaisia henkilöitä ja vammaisuutta kohtaan. Tällä yleissopimuksella halutaan muuttaa tilannetta ja tuoda tietoa yleisölle vammaisten henkilöiden oikeuksista.

Ennakkoluulot ja asenteet ovat olleet kielteisiä esimerkiksi vammaisten henkilöiden itsemääräämisoikeuteen, yhdenvertaisuuteen lain edessä, henkilökohtaiseen koskemattomuuteen, vammaisiin naisiin ja lapsiin, vapauteen ja turvallisuuteen sekä kaikkiin yleissopimuksessa mukana oleviin oikeuksiin. On ajateltu, että jos henkilö on vammainen, hän ei pysty esimerkiksi päättämään omasta rahankäytöstään tai asumisestaan tai ihmissuhteistaan, tai ettei hänelle kannata järjestää koulutusta. On myös ajateltu, onko vammaisella henkilöllä edes oikeutta yhdenvertaisuuteen ja tunteisiin samalla tavalla kuin ei-vammaisilla. Näitä asenteita esiintyy edelleen hyvin paljon yhteiskunnan eri tasoilla tavallisista maantien kuluttajista aina korkeimpiin päättäjiin saakka.

Esteettömyys

Esteettömyys on käsitteenä laaja, vaikka useimmiten siitä puhuttaessa ajatellaan helposti vain rakennetun ympäristön esteettömyyttä. Fyysisen esteettömyyden lisäksi esteettömyys tarkoittaa myös esimerkiksi sosiaalista tai taloudellista esteettömyyttä. Voidaan myös puhua esimerkiksi vuorovaikutuksen, tiedonsaannin sekä palveluiden esteettömyydestä. Esteiden poistamisessa tulee huomioida kunkin vammaisryhmän erityistarpeet, jotka saattavat poiketa merkittävästi toisistaan. Kuurojen näkökulmasta kielellinen ja tiedonsaannin esteettömyys sekä yhdenvertainen saavutettavuus ovat tärkein avain esteettömyyden toteutumiselle. Palveluiden ja tiedonsaannin esteettömyys ja saavutettavuus toteutuvat, kun ne tuotetaan esimerkiksi suoraan viittomakielellä tai tulkattuina tai kun ohjelmat tekstitetään. 1.5.2015 voimaan tulleessa viittomakielilaissa säädetään viittomakieltä käyttävien henkilöiden kielellisistä oikeuksista ja mahdollisuuksista saada palveluita ja asioida viittomakielellä. Laissa on viitattu muihin lakeihin, joissa on säännelty viranomaistahojen velvollisuudesta järjestää mahdollisuus viittomakielen käyttämiseen ja tulkkaukseen.

Huom. Viittomakielilaissa sanotaan, että ”viittomakieltä käyttävällä tarkoitetaan henkilöä, jonka oma kieli on viittomakieli.” Näin ollen kuurojen henkilöiden lisäksi myös kuurojen vanhempien kuulevat lapset tai kuurojen kuulevat sisarukset sisältyvät tähän ryhmään.

Visuaaliset tiedotetavat ääneen perustuvan tiedotuksen rinnalla, kuten esimerkiksi kuvassa oleva terveysaseman odotushuoneessa oleva kutsujärjestelmä, palvelevat niin kuuroja, kuulovammaisia kuin kuuleviakin. Tästä hyötyvät myös maahanmuuttajat. Esteettömyyttä luo myös esimerkiksi julkisen liikenteen kaikenlainen kuulutusten ohella tapahtuva visuaalinen, tekstimuodossa tapahtuva tiedottaminen. Myös viittomakieliset tietomateriaalit esimerkiksi viranomaisten verkkosivuilla ja kaikenlaiset viittomakieliset ohjelmat auttavat osaltaan luomaan esteetöntä ympäristöä kuuroille.

Saavutettavuus voidaan myös käsittää esteettömyyden ja kohtuullisten mukautusten tuloksena (Makkonen, Opetusministeriö).

Saavutettavuus on yksi tämän sopimuksen läpileikkaavista periaatteista. Saavutettavuus tarkoittaa fyysisen ympäristön saavutettavuutta, tiedon saannin ja kommunikaation saavutettavuutta, osallistumisen mahdollisuutta, ihmisten yhdenvertaista kohtelua ja syrjimättömyyttä. Kuurojen näkökulmasta se tarkoittaa myös fyysisen ympäristön visuaalista saavutettavuutta; ympäristön riittävää ja oikeanlaista valaistusta, mahdollisten näköesteiden poistamista ja niin edelleen. Nämä ovat tärkeitä sekä oppimis- ja opiskeluympäristöissä että työpaikoillakin. Viittomakieli on visuaalista, joten valaistus on olennainen osa onnistunutta kommunikointia.

Vähemmistö- ja erityisryhmien kohdalla voi olla välttämätöntä turvautua myönteiseen erityiskohteluun, jotta näiden ryhmien tosiasiallinen yhdenvertaisuus toteutuu. Saavutettavuutta voidaan parantaa poistamalla osallistumisen esteitä. Esteet voivat liittyä aisteihin, tiedotukseen, ymmärtämisen vaikeuteen, asenteisiin, fyysisiin tai taloudellisiin tekijöihin sekä päätöksenteossa ilmeneviin puutteisiin.

[\(Kulttuurin saavutettavuus\)](#)

Kuuroille saavutettavuus tarkoittaa kielen ja kieliryhmän näkökulmasta katsottuna sitä, että vuorovaikutus on saavutettavaa kaikissa tilanteissa. Kouluissa tulee huomioida, että opetus ja oppimateriaalit ovat kielellisesti ja kulttuurisesti sopivia. Opetukseen täytyy myös sisältyä kuurojen kulttuurin ja viittomakielen opetusta, sillä nämä tukevat kuuron lapsen kielellisen ja kulttuurisen identiteetin kehitystä.

Monet vammaissopimuksen artiklat edellyttävät, että saavutettavuus toteutuu esimerkiksi viranomaisten järjestämisvastuulla olevissa palveluissa ja tehtäväkentissä. Esimerkistä käy oikeussuojan saavutettavuus (artikla 13), jonka toteutumisen edellytyksenä on, että käräjäoikeuden laatimat asiakirjat toimitetaan riittävän ajoissa ja saavutettavassa muodossa esimerkiksi kuuroille henkilölle. Samalla tulee varmistaa, että hänellä on oikeudessa käytössään viittomakielen tulkki.

Vancouverin lentokentän infotaulussa annetaan kansainvälisellä viittomisella maahan saapuville kuuroille ohjeistusta maahantulomuodollisuuksista kentällä.

Poliittiseen elämään osallistumisen osalta (artikla 29) aineiston tulee olla saavutettavassa muodossa internetissä. Jotkin kunta- ja eduskuntavaaliehdokkaat ovat käyttäneet viittomakielen tulkkia vaalitilaisuuksissaan tai käyneet kuurojen yhdistyksillä vaali-illoissa, jolloin kuurot äänestäjät ovat päässeet kysymään ehdokailta heille tärkeistä asioista. Joillain puolueilla on ollut kotisivuillaan viittomakielistä tietoa puolueen tärkeimmistä tavoitteista ja periaatteista. Samoin jotkut puolueet ovat järjestäneet viittomakielisen tulkkauksen osaan vaali- ja muista yhteisistä tilaisuuksista. Nämä kaikki ovat kuitenkin hyvin harvalukuisia tapauksia. Vielä harvinaisempia ovat kuurot viittomakieliset ehdokkaat vaaleissa.

Suomessa käydään vielä vasta hiljattain alkanutta keskustelua tulkkauspalvelun luonteesta; onko se saavutettavuutta, kohtuullisia mukautuksia, molempia vai jotain aivan muuta.

VIITTOMAKIELINEN OPETUS - KIELI- JA KULTTUURIYHTEISÖN MALLI

Artiklan 24 (Koulutus) mukaan kuurojen opetus tulisi järjestää kieli- ja kulttuuriryhmän eli kaksikielisen ja -kulttuurisen mallin mukaisena opetuksena. Tämä on ollut Kuurojen Liiton tavoitteena ja kuurojen yhteisön haaveena vuosia, mutta vielä tähän tavoitteeseen ei ole päästy. Nykyisin kuurojen opetuksen kohdalla tilanne on muuttunut siihen suuntaan, että kuurot oppilaat opiskelevat yhä enemmän lähikouluissa kuulevien ikätoveriensä kanssa opiskelutulkin avulla. Yhtenä syynä on se, että kunnalliset kuurojen koulut ovat sulkeneet ovensa, ja valtion kouluistakin on jäljellä vain koulurallinen. Vanhemmat eivät välttämättä halua lähettää lapsiaan opiskelemaan kauas toiselle paikkakunnalle, vaikka valtion kouluissa olisikin tarjolla viittomakielinen oppimis- ja sosiaalinen ympäristö vertaistukineen ja aikuisen kuuron henkilön malleineen. Omakielisessä yhteisössä opitaan myös sosiaalisia taitoja, jotka ovat olennainen osa lapsen kehitystä.

Mutta miten voidaan taata ja tarjota kuulevien kanssa opiskeleville viittomakielisille kuuroille lapsille viittomakielinen kieli- ja kulttuuriroolimalli? Tulkkihan ei ole tätä tehtävää varten. Kuuro lapsi saattaa myös jäädä lähikoulussaan ulkopuoliseksi välitunneilla tai vapaa-ajan ohjelmissa, jos ja kun tulkki ei ole käytettävissä.

Viittomakielisen opetuksen toteuttamiseksi on malleja, joiden avulla voidaan turvata myös opiskelijan valinnanmahdollisuuksia vammaissopimuksen artikla 24 kohta 3b:n mukaisesti: ”helpotetaan viittomakielien oppimista ja kuurojen yhteisön kielellisen identiteetin edistämistä.” Tämä tarkoittaa muun muassa sitä, että tarvitaan viittomakielisen oppimateriaalin tuotantoa, viittomakielistä opetusta, viittomakielien opetusta, viittomakielistä sosiaalista vuorovaikutusta sekä vertaistukea kuuroille lapselle hänen identiteettinsä ja kielitaitonsa tueksi.

Äidinkieleltään viittomakieliselle kuuroille lapselle esteetön vuorovaikutus tarkoittaa viittomakielien ja visuaalisten elementtien jatkuvaa, laaja-alaista käyttämistä (M. Jokinen, L. Kauppinen, P. Selin-Grönlund 2016). Eräs tapa on järjestää etänä viittomakielien opetusta äidinkielenä. Opetusta antaa viittomakielinen opettaja. Etäopetuksen lisäksi lähikoulussa opiskelevalle, viittomakieltä käyttävälle kuuroille oppilaalle tulee myös järjestää mahdollisuus osallistua opiskeluun viittomakielisessä ympäristössä kielikylpymenetelmän mukaisesti. Tämä onnistuu esimerkiksi turvaamalla näille oppilaille säännölliset tukijaksot viittomakieltä käyttävässä koulussa. Viittomakielistä opetusta voisi antaa myös kiertävä viittomakielinen opettaja, joka voisi viittomakielien lisäksi opettaa myös muita oppiaineita. Kaarinan Piispanlähteen koulussa on ollut muutaman vuoden ajan käytössä myös yhteisopetusmalli, jossa kuuleva ja kuuro luokanopettaja työskentelevät yhdessä samassa luokassa. Viittomakielinen kuuro oppilas saa opetusta viittomakieliseltä opettajalta, joka seuraa kuulevan opettajan etenemistä tulkin kautta. Kokemukset tästä ovat olleet myönteisiä myös kuulevien oppilaiden ja heidän vanhempiensa keskuudessa. Malli yhteisopetukseen on löydetty Islannista (M. Jokinen, L. Kauppinen, P. Selin-Grönlund 2016).

Rosangela German Bieler (Senior Advisor, UNICEF) on todennut eräässä yksityiskeskustelussaan Liisa Kauppisen kanssa, että UNICEFissa oppimateriaalituotannon kentällä viittomakielet nähdään osana kaikille sopivaa suunnittelua (”Sign Languages as part of Universal Design”). Viittomakielinen oppimateriaali ei kuitenkaan yksin riitä, jos opettaja ei osaa viittomakieltä. Myös opetuksen tulee olla viittomakielistä, jotta kuuroille lapselle voidaan tarjota maksimaalinen oppimis- ja vuorovaikutusympäristö.

Kohtuullisen mukauttamisen perusidea on, että yksilön ja ympäristön välissä on esteitä, joiden poistamiseen tuotetaan erilaisia toimenpiteitä tietyssä tilanteessa tietylle henkilölle tai ryhmälle sopivaksi. **Saavutettavuudessa** muokataan ympäristöä laajemmin esteettömäksi sopimaan kaikille siinä toimiville. **Yksilöllinen tuki** on toimenpiteitä yksilön osallistumisen tarpeiden mukaan. Toisin sanoen ne ovat pienen mittakaavan toimenpiteitä, joiden avulla yksilö pystyy osallistumaan ja toimimaan. Mikään näistä edellä mainituista ei sulje toisiaan pois.

Oppimisympäristössä kohtuullisiin mukautuksiin voidaan katsoa kuuluviksi oppilaan tai opiskelijan yksilöllisen tuen tarpeen huomioiminen (kouluavustaja, henkilökohtainen avustaja, välittäjä, selko-kieli, vertaistuki ja -ohjaus). Kohtuullisissa mukautuksissa pyritään huomioimaan myös se, millaisia palveluita oppilas tai opiskelija tarvitsee (viittomakielen opiskelutulkkaus, tekstitys, pistekirjoitus), millaisia avustavia laitteita ja ohjelmia tämä tarvitsee, millaisia oppimisympäristöön liittyviä muutoksia kenties tarvitaan, sekä millaisia opetussuunnitelmia, oppimateriaalia ja koejärjestelyitä tarvitaan ja niin edelleen.

KAIKILLE SOPIVA SUUNNITTELU

Kaikille sopiva suunnittelu

”*Kaikille sopiva suunnittelu* tarkoittaa tuotteiden, ympäristöjen, ohjelmien ja palvelujen suunnittelua sellaisiksi, että kaikki ihmiset voivat käyttää niitä mahdollisimman laajasti ilman mukautuksia tai erikoissuunnittelua. Kaikille sopiva suunnittelu ei sulje pois yksittäisten vammaisryhmien mahdollisesti tarvitsemia apuvälineitä” (artikla 2). Tuotteet, palvelut, ohjelmat ja ympäristö – niin fyysinen kuin verkkoympäristökin – tulisi suunnitella lähtökohtaisesti siten, että ne sopivat kaikille kansalaisille. Niiden tulisi myös olla kaikkien käytettävissä ja edistää esteettömyyttä, saavutettavuutta sekä yhdenvertaisuutta kaikille, ei vain osalle ihmisistä. Kaikille sopiva suunnittelu ei kuitenkaan sulje pois yksittäisten vammaisten henkilöiden oikeutta saada tarvitsemiaan apuvälineitä tai heille suunnattuja palveluita, kuten esimerkiksi tulkkauspalvelua.

Kaikille sopiva suunnittelu (*Design for All tai Universal Design*) tarkoittaa, että tuleva käyttäjäkunta huomioidaan mahdollisimman laajasti jo tuotteiden, palveluiden, rakennetun ympäristön, tiedonvälityksen ja kommunikoinnin, yms. suunnitteluvaiheessa. Jo alusta asti kaikille sopivaksi suunniteltu rakennus tulee huomattavasti halvemmaksi kuin sen paranteleminen jälkikäteen (esimerkiksi ovien leventäminen pyörätuoleille sopiviksi, visuaalisten hälytyslaitteiden asentaminen, visuaalisten ja audiivisten tiedotusjärjestelmien lisääminen). Suunnittelussa on huomioitava myös väestön ikääntyminen ja sen mukanaan tuomat tarpeet esteettömyyteen.

Yleisradio on tuonut uutena palveluna Yle Uutisvahti -sovelluksen kautta vaaratiedotepalvelun tekstimuodossa. Se toimittaa kaikille sovelluksen ladanneille vaaratiedotteet siihen mobiililaitteeseen, johon sovellus on ladattu. Tämä on yksi tapa tehdä vaaratiedotteet saavutettaviksi myös kuuroille ja kuulovammaisille, jotka eivät kuule esim. yleishälytystä tai radion ja television vaaratiedotteita. Kaikki eivät kuitenkaan tästä hyödy, kuten esimerkiksi vanhukset, joilla ei ole älypuhelimta tai muuta mobiililaitetta. Tiedotteet eivät myöskään ole viittomakielellä, jolloin joissakin tapauksissa saattaa aiheutua väärinymmärryksiä tapahtuneesta. Vaaratiedotteiden välittämiseen tekstimuodossa on muitakin tapoja, kuten niin sanotut pakotetut tekstiviestit kaikkien vaara-alueella liikkuvien matkapuhelimiin. Valtakunnallisissa hätä- tai vaaratilanteissa viesti voidaan puolestaan lähettää kaikkien maassamme olevien matkapuhelimiin. Tällaisia palveluja on käytössä jo joissain maissa.

OSALLISUUS - VAHVASTI YHDENVERTAINEN

Vammaissopimuksen johdannossa todetaan: ”Tämän sopimuksen osapuolet katsovat, että vammaisilla henkilöillä tulisi olla mahdollisuus osallistua aktiivisesti päätöksentekoprosesseihin, jotka koskevat politiikkaa ja ohjelmia, mukaan lukien sellaiset, jotka suoraan koskevat heitä itseään” (kohta o). Artikla 4.3 jatkaa siitä (ks. erillinen luku seuraavalla sivulla).

Vammaissopimuksen yhtenä vahvana lankana alusta loppuun kulkee ajatus osallistumisesta ja osallistamisesta. Tällä pyritään varmistamaan, että yhdenvertainen osallisuus yhteiskunnassa voisi toteutua myös vammaisten henkilöiden kohdalla. Nykyään suomen kielessä käytetään yhä enemmän inklusio-sanan suomennoksena termiä osallisuus, kun puhutaan esimerkiksi vammaisten henkilöiden osallistamisesta ja osallistumisesta.

Eräs tapa määritellä nämä kolme termiä on seuraava:

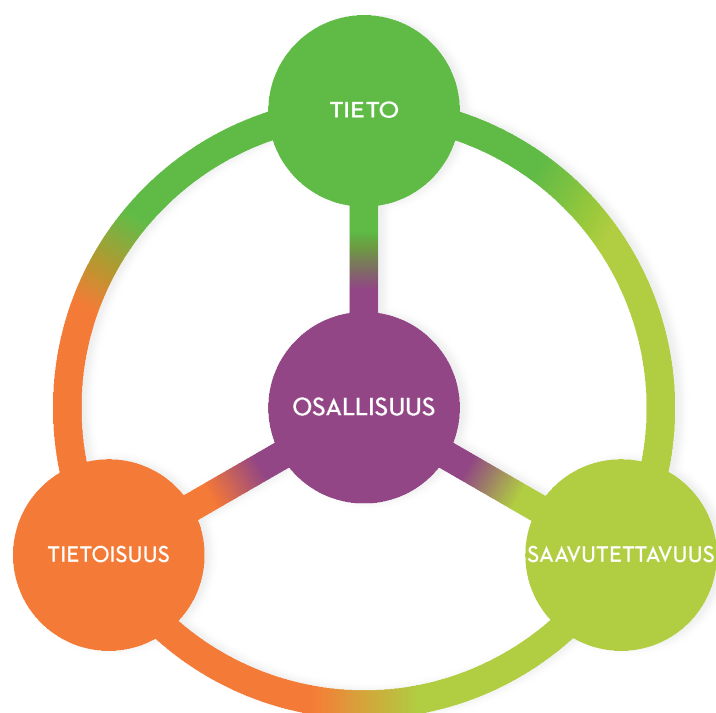
Osallisuus: Osallisuus (engl. *inclusion* tai *social engagement*) kuvaa yksilön kiinnittymistä yhteisöön tai mukanaoloon yhteisöllisesti tärkeissä prosesseissa. Osallisuudessa on kysymys siitä, että kuuluu johonkin. Osallisuus merkitsee omakohtaista sitoutumista ja siitä nousevaa vaikuttamista asioiden kulkuun ja vastuun ottamista seurauksista. Osallisuus voidaan nähdä syrjäytymisen vastavoimana.

Osallistaminen: Osallistamiseen liittyy ajatus kansalaisesta passiivisena osallistujana, jota kehoitetaan tai vaaditaan osallistumaan joihinkin toimintoihin, esimerkiksi yhteiskunnallisiin hankkeisiin tai muihin toimenpiteisiin.

Osallistuminen: Osallistuminen (engl. *participation*) on yleisesti käytetty käsite kansalaisten demokraattista roolia koskevassa keskustelussa. Osallistumisen käsitteeseen voidaan liittää kolme ulottuvuutta: sosiaalinen, toiminnallinen ja kansalaisosallistumisen ulottuvuus. Sosiaalinen ulottuvuus kuvaa sitä, että osallistuminen on mahdollista vain silloin, kun toiminnassa on mukana useita ihmisiä. Toiminnallisuus puolestaan liittyy siihen, että osallistuminen on lähtökohtaisesti aktiivista toimintaa. Kolmas ulottuvuus, kansalaisosallistuminen, kuvaa sitä, että osallistuminen nähdään mahdollisuutena yhteisten asioiden hoitamiseen.

(Jelli.fi Järjestötietopalvelu)

Toteutuakseen osallistuminen ja osallistaminen vaativat, että saavutettavuus ja esteettömyys ovat kunnossa. Mutta tämä yksistään ei vielä riitä; jotta ihminen voi aktiivisesti osallistua ja toimia oikeuksiansa puolesta, hänellä tulee olla **tietoa** toimintansa pohjaksi. Tämä taas vaatii sen, että hänen tulee olla **tietoinen** omista oikeuksistaan. Tietoisuus toimii perustana toiminnalle, osallistumiselle ja halulle vaikuttaa omaan tilanteeseensa. Ja jotta ihminen saisi riittävästi tietoa, tulee **saavutettavuuden** toteutua. Näistä tekijöistä muodostuu pyramidi, jonka huipulla on osallisuus, ja pohjakulmina ovat tietoisuus, saavutettavuus ja tieto.

Tilastointi (artikla 31)

Vammaissopimuksen artiklassa 31 todetaan: ”Sopimuspuolet sitoutuvat kokoamaan asianmukaista tietoa, muun muassa tilasto- ja tutkimustietoa, jonka pohjalta ne voivat muodostaa ja toteuttaa menettelytapoja tämän yleissopimuksen soveltamiseksi.” Tilastoinnissa ja tietojen keruussa tulee noudattaa tietosuojalainsäädäntöä ja varmistaa vammaisten henkilöiden yksityisyyden kunnioittaminen. Tietoa kerätessä ja tilastoitaessa tulee niiden käytön olla eettisten periaatteiden mukaista. Kaikkien koottujen tilastojen ja niiden sisältämien tietojen tulee olla saavutettavissa vammaisille ja muille niitä tarvitseville.

Artikla 4.3 Osallistaminen

”Laadittaessa ja toimeenpantaessa lainsäädäntöä ja politiikkoja, joilla tätä yleissopimusta pannaan täytäntöön, sekä muissa vammaisia henkilöitä koskevissa päätöksentekoprosesseissa sopimuspuolten tulee neuvotella tiiviisti vammaisten henkilöiden kanssa ja aktiivisesti osallistaa heidät, mukaan lukien vammaiset lapset, heitä edustavien järjestöjen kautta.”

Vammaisten henkilöiden osallistaminen kaikkeen heitä koskevaan on tärkeää ottaa huomioon jo vammaissopimuksen suunnitteluvaiheessa. Sama periaate jatkuu sopimuksen toteutukseen, arviointiin sekä kehittämiseen saakka. Tämä on tärkeä osa vammaissopimuksen asettamaa velvoitetta niin valtioille kuin muillekin toimijoille, ja se koskee esimerkiksi palveluita, tuotteita tai ympäristöä. Tämä on vammaisten henkilöiden oikeus. Oikeuden kääntöpuolella on aina myös velvoite, joten vammaisilla henkilöillä on velvollisuus osallistua ja olla mukana vaikuttamassa asioihin, jotka koskevat heitä. Tarvittaessa viranomaisen tulee vaatia osallistumista, jos tätä velvoitetta ei muuten noudateta.

Esimerkkinä mainittakoon uuden viittomakielilain valmistelutyö. Kuurojen Liitto ajoi vuosia oman, erillisen viittomakielilain saamista turvaamaan viittomakielisten kielellisiä oikeuksia. Lainvalmistelutyön aloittaminen oikeusministeriössä vaati monta tapaamista ministeriön edustajien kanssa, ennen kuin ministeriö otti asian ajaakseen ja perusti työryhmän lakia valmistelevaan. Työryhmään kuului Kuurojen liiton edustaja, suomenruotsalaisen viittomakielisen yhteisön edustaja ja eri ministeriöiden edustajia. Työryhmän vetäjänä toimi oikeusministeriön edustaja. Kuurojen Liitto esitti oman lakiehdotuksensa ja mitä siihen tulisi sisällyttää. Valmistelutyön aikana lain sisältö supistui nykyiseen, suppeaan yleislakiin, joka viittaa muuhun erityislainsäädäntöön, mutta ei tuo sinällään mitään uutta ja tuhdimpaa suojaa oikeuksien toteutumiselle. Kyseinen muu erityislainsäädäntö pitäisi käydä myös läpi ja päivittää niin, että siinä otettaisiin paremmin huomioon viittomakielisten oikeuksien toteutuminen.

Tietoisuuden lisääminen

Tietoisuuden lisääminen (artikla 8) on olennainen osa vammaissopimusta. Viranomaiset, työnantajat, palveluiden tuottajat sekä muut yhteiskunnan toimijat ja tavalliset kansalaiset tarvitsevat enemmän tietoa vammaisuudesta ja eri vammaisryhmistä. Näin he kaikki voivat paremmin huomioida vammaisten oikeuksia. Viranomaiset tarvitsevat myös tietoa siitä, kuinka he voisivat paremmin osallistaa vammaiset ja heitä edustavat järjestöt kaikkiin vammaisiin liittyviin toimenpiteisiin.

Viranomaisten lisäksi myös vammaiset henkilöt tarvitsevat koulutusta ja tietoa omista oikeuksistaan. He tarvitsevat myös tietoa siitä, miten ajaa kyseisten oikeuksien toteutumista ja siitä, miten varmistetaan vammaisten osallistaminen kaikkeen heihin liittyvään päätöksentekoon sen kaikissa vaiheissa. Eli toisin sanoen he tarvitsevat tietoa siitä, miten tulla kuulluksi viranomaisten ja päättäjien taholta. Tämän artiklan tarkoitus on lisätä yhteiskunnallista tietoisuutta vammaisista henkilöistä ja vammaisuudesta. Tiedon karttumisen kautta voidaan vaikuttaa vammaisille myönteisempien asenteiden kehittymiseen ja edistää vammaisten henkilöiden oikeuksien kunnioittamista. Tietoisuutta tulee lisätä muun muassa erilaisilla tiedotuskampanjoilla. Koulutusmaailmassa voidaan puolestaan vahvistaa kunnioittavaa asennetta vammaisten henkilöiden oikeuksia kohtaan. Tätä voi tehdä kaikilla koulutustasoilla aina varhaiskasvatuksesta alkaen. Tämä opas on yksi askel viittomakielisen yhteisön tietoisuuden lisäämiseksi vammaissopimuksesta ja siitä, mitä se tuo heidän elämäänsä ja miten.

Vammaissopimuksen kantavana perusajatuksena on se, että kaikille taataan yhdenvertaisuus kaikilla elämänalueilla. Tähän kuuluu myös oikeus osallistua kaikkeen yhteiskunnalliseen toimintaan yhdenvertaisesti. Täyden osallistumisen oikeus ja sen takaaminen selitetään vammaissopimuksessa. Mutta pelkkä osallistuminen ei riitä, ja sen vuoksi vammaissopimus sisältääkin selkeän velvoitteen viranomaisille: heidän tulee osallistaa vammaiset henkilöt, myös kuurot, kaikkeen heitä koskevien asioiden käsittelyyn ja päätöksentekoon. Vain osallistamisen kautta toteutuu mahdollisuus yhdenvertaiseen osallistumiseen. Kuuroille henkilöille osallistaminen ja osallistuminen voivat toteutua vain silloin, kun heidän kielelliset oikeutensa toteutuvat.

Yhdenvertaisuuden edistämisessä kuurot voivat vaikuttaa niin yksilöinä kuin yhteisöinä, ja he voivat toimia paikalliselta tasolta aina kansainväliselle tasolle saakka. Yksi tapa osallistua paikallisen tason vaikuttamistyöhön ja päätöksentekoon ovat esimerkiksi vammaisneuvostot. Voi joko hakeutua mukaan lakisääteisiin vammaisneuvostoihin tai verkostoitua muiden vammaisryhmien edustajien kanssa. Heille voi kertoa kuurojen tarpeesta saada viittomakielistä tietoa esimerkiksi kunnan yhteisistä asioista. Muutamat kunnat ovat jo alkaneet tuottaa verkkosivuilleen viittomakielisiä käännöksiä esimerkiksi kunnanhallituksen ja vammaisneuvoston sekä muiden kunnallisten päätäntäkelinten päätöksistä tai muista tiedotteista. Näissä kunnissa on haluttu palvella myös viittomakielisiä kuntalaisia tarjoamalla heille tietoa heidän omalla kielellään, ja edistää näin heidän yhdenvertaisuuttaan kunnassa.

Kuurojen yhdistysten rooli

On tärkeää lisätä vammaissopimukseen ja oikeuksien valvontaan liittyvää tietoisuutta ja koulutusta. Tähän paikalliseen edunvalvontatyöhön tarvitaan sekä tiedollisia että konkreettisia työkaluja, jotta yhdistykset ja yksittäiset kuurot henkilöt voisivat vaikuttaa viittomakielisten kuurojen oikeuksiin ja vammaissopimukseen liittyviin asioihin omilla alueillaan.

Tiedon ja kokemusten keräämiseen tarvitaan Kuurojen Liiton ja kuurojen yhdistysten välistä kenttäyhteistyötä. Näin saadaan tietoa siitä, miten vammaissopimuksen sisältämät oikeudet ovat käytännössä toteutuneet kuurojen osalta. Suomen ensimmäinen raportointivelvollisuus vammaissopimuksen komitealle on vuonna 2018, ja käytännön kokemuksia pitää alkaa kerätä heti. Näin kuurojen oikeuksien toteutumisen tilanne saadaan kirjattua niin valtion raporttiin kuin myös järjestöjen yhteiseen rinnakkaisraporttiin. Raportoinnista kerrotaan tarkemmin seuraavassa luvussa.

KÄYTÖSSÄ OLEVAT VALVONTAMEKANISMIT

YHDENVERTAISUUDEN TOTEUTUMISEN VALVONTA SUOMESSA

Yksilön näkökulma

Kansallisella tasolla ihmisoikeuksien toteutumista Suomessa valvovat useat eri tahot:

Ylimpiä laillisuusvalvojia ovat eduskunnan oikeusasiamies ja valtioneuvoston oikeuskansleri. Erityisvaltuutetut, kuten tasa-arvovaltuutettu ja yhdenvertaisuusvaltuutettu, seuraavat oman alansa perus- ja ihmisoikeustilannetta.

Lisäksi tuomioistuimet ja viranomaiset ovat tärkeässä asemassa ihmisoikeuksien suojaamisessa. Myös Ihmisoikeuskeskuksen ja eduskunnan oikeusasiamiehen yhdessä muodostamalla kansallisella ihmisoikeusinstituutiolla on keskeinen rooli ihmisoikeuksien edistämisessä Suomessa.

Kansalaisjärjestöt ja ihmisoikeuspuolustajat edistävät osaltaan ihmisoikeuksien toteutumista. Järjestöt esimerkiksi toimittavat tietoa ihmisoikeusloukkauksista kansallisille ja kansainvälisille valvontaelimille.

(M. Jokinen 2016, Kuurotietoisuuskurssi)

Yhdenvertaisuusvaltuutettu

Mahdollisen syrjinnän kohteeksi joutunut voi kääntyä yhdenvertaisuusvaltuutetun puoleen ja tiedustella, miten hänen tulisi menetellä kyseisessä tilanteessa. Yhdenvertaisuusvaltuutettu valvoo tapauksia, kun kyse on syrjinnästä esimerkiksi vammaisuuden, alkuperän tai iän perusteella.

Tasa-arvovaltuutettu

Tasa-arvovaltuutetun valvontavastuulle kuulivat syrjintätapaukset, joissa kyse on sukupuolisyrynnästä.

Yhdenvertaisuus ja tasa-arvolautakunta

Yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunta on valtioneuvoston nimittämä itsenäinen ja riippumaton oikeusturvaelin. Sen tehtäviin kuuluu valvoa yhdenvertaisuuslain ja tasa-arvolain noudattamista yksityisessä toiminnassa sekä julkisessa hallinto- ja liiketoiminnassa. Tammikuussa 2017 saatiin lautakunnan ensimmäinen päätös kuulovammaisten tulkkauspalveluun liittyvässä valituksessa, jossa [lautakunta kielsi Kelaa syrjimästä vammaisia ihmisiä tulkkauspalvelun saamisessa](#) (linkki tiedotteeseen). Päätöksessä lautakunta toteaa muun muassa, että ”Yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunta katsoi, että asiassa oli syntynyt oletama välillisestä syrjinnästä, koska näennäisesti yhdenvertainen peruste oli asettanut hakijan muita epäedullisempaan asemaan kuulonäkövammaan liittyvän syyn takia. Lautakunnan mielestä tulkille asetettu vaatimus oli joustamaton, eikä sitä sovellettaessa ollut otettu huomioon kuulonäkövammaisten yksilöllisiä tarpeita yksittäisessä tulkkaustilanteessa.”

Eduskunnan oikeusasiamies

Eduskunnan oikeusasiamiehen tehtävä on valvoa, että viranomaiset ja virkamiehet noudattavat lakia ja täyttävät velvollisuutensa. Myös muut kuuluvat oikeusasiamiehen valvontaan silloin, kun he hoitavat julkista tehtävää. Työssään oikeusasiamies seuraa erityisesti, että perus- ja ihmisoikeudet toteutuvat. Hänellä on lisäksi erityistehtävänä valvoa, miten poliisi käyttää telepakkokeinoja ja peitetoimintaa. Eduskunnan toivomuksesta hän seuraa myös, että lasten oikeudet toteutuvat (oikeusasiamies.fi).

Valtioneuvoston oikeuskansleri

Oikeuskanslerin tehtävänä on valvoa valtioneuvoston eli hallituksen ja ministeriöiden sekä tasavallan presidentin virkatoimien lainmukaisuutta. Oikeuskansleri on läsnä valtioneuvoston yleisistunnoissa ja tasavallan presidentin esittelyissä.

Oikeuskansleri valvoo, että tuomioistuimet ja muut viranomaiset sekä muut julkista tehtävää hoitavat noudattavat lakia ja täyttävät velvollisuutensa.

Työsuojeluviranomaiset

Työsuojeluviranomaiset (kun kyse työsyrynnästä yhdenvertaisuuslain perusteella) eli aluehallintovirastojen (AVI) työsuojelupiirit vastaavat työelämän syrjintään ja valvontaan liittyvistä asioista.

Jos sinua on syrjitty

Kirjoita tai viito videotallenne muistiin, jossa kerrot tapahtuneesta, eli:

- mitä tapahtui
- milloin: päivä ja kellonaika
- missä: paikka mahdollisimman tarkasti
- kuka oli tekijä: tekijän, virkailijan tai elinkeinoharjoittajan nimi tai henkilön tai ryhmän tuntomerkit
- oliko joku todistamassa tapahtumaa? Jos oli, niin kuka (ja hänen yhteystietonsa)

Ota yhteyttä poliisiin. Rikosilmoituksen voi tehdä esimerkiksi lähimmällä poliisilaitoksella tai sähköisesti netissä. Vapaamuotoinen selostus tapahtuneesta riittää. Jos poliisi arvioi ilmoituksen perusteella, että on tapahtunut jokin rikos, käynnistetään tapahtuneesta esitutkinta. Samalla määritellään, minkä lainkohdan ja sen rikkomisesta mahdollista tekijää epäillään todennäköisin syin. Esitutkinan jälkeen poliisi lähettää laatimansa esitutkintapöytäkirjan syyttäjälle. Mikäli syyttäjä arvioi, että rikoksen tunnusmerkistö täyttyy, hän nostaa syytteen ja vie rikosjutun käräjäoikeuteen. Mahdolliset korvausvaatteet voidaan tällöin käsitellä samassa rikosoikeudenkäynnissä. Vaihtoehtoisesti ne on mahdollista käsitellä erillisessä vahingonkorvausoikeudenkäynnissä niin sanottuna siviiliprosessina. Ennen oikeudenkäyntiprosessia kannattaa olla yhteydessä lakimieheen, koska erityisesti korvaussumman määrittäminen vaatii oikeudellista asiantuntemusta (YK:n vammaissopimus käyttöön!, 2016).

Jos **käräjäoikeuden** antamaan tuomioon ei ole tyytyväinen, voi valittaa seuraavaan ylempään oikeusasteeseen eli **hovioikeuteen**. Jos edelleenkin ei ole tyytyväinen saamaansa ratkaisuun, voi valittaa vielä ylempään asteeseen, eli **korkeimpaan oikeuteen**. Tässä tapauksessa täytyy ensin hakea valituslupaa. Jos lopputulos ei ole tyydyttävä missään oikeusasteissa ja koet, ettet ole saanut oikeutta, on Suomi ratifioinut myös vammaissopimuksen valinnaisen pöytäkirjan. Se mahdollistaa kantelun (valituksen) tekemisen Vammaisten henkilöiden oikeuksien komitealle. Kaikki kolme kotimaista oikeusastetta on kuitenkin käytävä ensin läpi, ennen kuin valituksen voi tehdä.

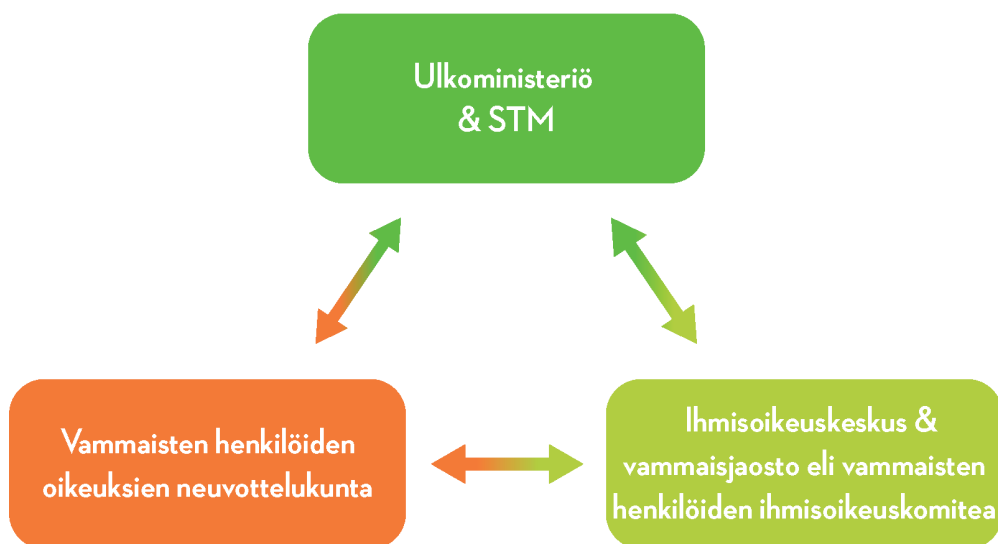
KANSAINVÄLISTEN SOPIMUSTEN VALVONTAMEKANISMIT

Kansainvälisten sopimusten toteutumisen seuranta ja valvonta vaativat sekä valvontajärjestelmää että kansallisen tason ja kansainvälisen tason seurantajärjestelmää. Näillä on kuitenkin selkeä työnjako ja ”marssijärjestys”, jossa tulee ensin käydä läpi koko kansallinen oikeusjärjestelmä. Jos sitä kään kautta ei koe saaneensa oikeutta asialleen, voi tehdä yksilövalituksen vammaissopimuksen komitealle, joka tutkii asian ja antaa suosituksensa tapauksessa. Jotkut sopimukset antavat yksilölle mahdollisuuden viedä asiaansa eteenpäin aina kansainväliselle valvontajärjestelmätaholle asti. Myös näissä sopimuksissa on määritelty tarkasti, missä järjestyksessä asioita tulee ajaa.

Artiklassa 33 on määritelty, millainen kansallisen seurantajärjestelmän tulee olla.

VAMMAISSOPIMUKSEN VALVONTAMEKANISMIT

Kansalliset valvontajärjestelmät

YK:n vammaissopimuksen kansallinen seurantajärjestelmä

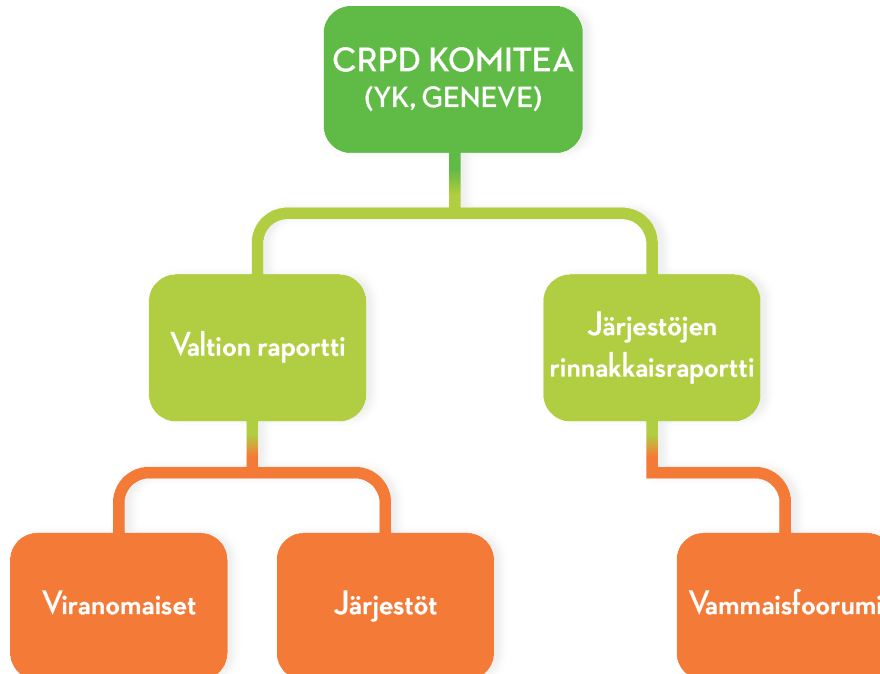
Yhteystaho: ulkoasiainministeriö, sosiaali- ja terveysministeriö sekä koordinaatiomekanismin vammaisjärjestöedustaja. Yhteystaho raportoi YK:n vammaissopimuskomitealle ensimmäisen kerran kaksi vuotta sopimuksen ratifiointin jälkeen ja sen jälkeen neljän vuoden välein. Näiden lisäksi yhteystaho raportoi erikseen komitean pyynnöstä.

Koordinaatiomekanismi: Vammaisten henkilöiden oikeuksien neuvottelukunta VANE, jossa on mukana vammaisjärjestöjä, uusia viranomaisia sekä työmarkkinajärjestöjä.

Itsenäinen ja riippumaton valvontamekanismi: Ihmisoikeuskeskus ja sen valtuuskunta, jossa on vammaisjärjestöjen edustajista koostuva vammaisjaosto (edistäminen ja seuranta) sekä eduskunnan oikeusasiamies (suojelu ja seuranta).

Kansalaisyhteiskunta, joka esiintyy jokaisessa YK:n vammaissopimuksen seurantarakenteen osassa läpileikkaavasti. Tämä tarkoittaa muun muassa vammaisjärjestöjen CRPD-komitealle tekemää rinnakkaisraporttia, joka siis laaditaan valtion raportin rinnalle.

Kansainvälinen valvontajärjestelmä

Artikla 34 käsittelee vammaisten henkilöiden oikeuksien komitean koostumusta ja tehtäviä. Komitea koostuu 18 jäsenestä, jotka toimivat henkilökohtaisessa ominaisuudessa ja valitaan valtioiden asettamista ehdokkaista. Valinnassa tulee kiinnittää huomiota tasapuoliseen maantieteelliseen jakaumaan, eri kulttuurimuotojen ja merkittävimpien oikeusjärjestelmien edustukseen, eri sukupuolten tasapainoiseen edustukseen sekä asiantuntijoiden osallistumiseen. Asiantuntijoiden tulee itse olla vammaisia. Komitean jäsenet valitaan neljän vuoden toimikaudeksi. Heidät voidaan valita uudelleen yhden kerran.

Vammaissopimuksen komitean kotipaikka on Genevessä, ja se toimii osana YK:n ihmisoikeusneuvostoa. Komitea järjestää valtioiden raporttien kuulemistilaisuudet Genevessä kahdesta kolmeen kertaan vuodessa. Näihin kuulemistilaisuuksiin osallistuvat valtioiden edustajien lisäksi myös aina kyseisen raportointivastuussa olevan maan vammais- ja kansalaisjärjestöjen edustajat. Heidän kanssaan keskustellaan erikseen suljetussa kokouksessa, jolloin valtion edustajat eivät saa olla mukana.

YK:n päämajassa New Yorkissa, Yhdysvalloissa kokoontuvat sopimusvaltioiden edustajat vuosittain konferenssiin kolmeksi päiväksi (*Conference of States Parties to the Convention on the Rights of Persons with Disabilities*, COSP) **artikla 40:ssä** määriteltujen tehtävien mukaisesti: "Sopimuspuolet kokoontuvat säännöllisesti sopimuspuolten kokoukseen käsittelemään tämän yleissopimuksen täytäntöönpanoon liittyviä asioita." Valtioiden edustajien lisäksi kansalaisyhteiskunnan edustajat ovat mukana kokouksessa.

Raportointi

Stefan Trömel, IDA 2011 (World Congress of the Deaf)

Artikla 35. Kun valtio on ratifioinut vammaissopimuksen, sen tulee toimittaa ensimmäinen raporttinsa vammaissopimuksen komitealle kahden vuoden jälkeen ratifiointista. Raportissa kerrotaan niistä toimista, joihin valtio on ryhtynyt täyttääkseen yleissopimuksen mukaiset velvoitteensa, ja raportoidaan tässä yhteydessä tapahtuneesta kehityksestä. Sen jälkeen raportti toimitetaan neljän vuoden välein. Valtio laatii vammaissopimuksen toteutuksen arviointiraportin konsultoimalla vammaisjärjestöjä prosessin aikana. Järjestöillä on oikeus tulla kuulluksi raporttia laadittaessa sekä kommentoida valmista raporttiluonnosta.

Tämän lisäksi vammaissopimuksen komitea rohkaisee ja kannustaa vammais- ja kansalaisjärjestöjä tekemään oman rinnakkaisraporttinsa. Raportti tuo näkyviin asianomistajaryhmän, eli vammaisten, oman tilannearvion jokapäiväisen arkielämän näkökulmasta.

LÄHTEET

”Ihmisoikeuksien käsikirja” (toim. Timo Koivurova, Elina Pirjatanniemi, 2014)

”UNCRPD Implementation in Europe – a Deaf perspective. Article 33: National implementation and monitoring” (EUD, ed. Petra Söderqvist, 2015)

”Viittomakielen ja viittomakielisten huomioiminen opetuksessa” (Markku Jokinen, Liisa Kauppinen ja Pirkko Selin-Grönlund; ”Kieli, kuulo ja oppiminen. Kuurojen ja huonokuuloisten lasten opetus” Marjatta Takala & Helena Sume, toim., uusittu painos 2016)

”Mitä ihmisoikeudet ovat? Ihmisoikeuskasvatus ja – koulutus Suomessa”, Ihmisoikeuskeskus 2014

”Viittomakielen oikeudellinen asema, työryhmän mietintö”
(Oikeusministeriön lainvalmisteluosasto, 1996)

Makkonen Timo, OM, esitys Kuurojen Liiton järjestämällä syrjäntäkurssilla syksyllä 2015

”Suomen viittomakielten kielipoliittinen ohjelma” 2010–2015

”Guidance document – Effective use of international human rights monitoring mechanisms to protect the rights of persons with disabilities” (International Disability Alliance, May 2010)

”The convention on the rights of persons with disabilities. Training guide no.19”
(Professional training series, UN OHCHR, UN, 2014)

Handbook on the human rights of Persons with Disabilities “Understanding the UN CRPD”
(Handicap Internationale; Marianne Schulze, 2010)

Skuttnab-Kangas, http://senc.hum.helsinki.fi/wiki/Kielelliset_ihmisoikeudet

Oikeusministeriö / kielelliset oikeudet

”YK:n yleissopimus vammaisten henkilöiden oikeuksista ja sopimuksen valinnainen pöytäkirja”
(YK-liitto, 2015)

”YK:n vammaissopimus käyttöön! -käsikirja” (Henrik Gustafsson, Invalidiliitto, 2016)
Järjestötietopalvelu Jelli.fi

”Usein joutuu miettimään, miten pitäisi olla ja minne olla menemättä”
– Selvitys vihapuheesta ja häirinnästä ja niiden vaikutuksista eri vähemmistöryhmiin

Lautakunta kielsi Kelaa syrjimästä vammaisia ihmisiä tulkkauspalvelun saamisessa
(31.1.2017 Yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunta)

<http://yhdenvertaisuus.fi/mita-on-yhdenvertaisuus>
(15.5.2018 Oikeusministeriön demokratia-, kieli- ja perusoikeusasioiden yksikkö)

Linkkejä, joista löytyy lisää tietoa ihmisoikeuksista, syrjinnästä, vammaissopimuksesta jne.

[YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksien sopimus VIITTOMAKIELELLÄ](#)
(suomalainen ja suomenruotsalainen viittomakieli)

[Vammaisten henkilöiden oikeuksien neuvottelukunta VANE](#)
(suomalaisella ja suomenruotsalaisella viittomakielellä)

[Eduskunnan oikeusasiamies](#)

[Ihmisoikeuskeskus](#)

[Yhdenvertaisuusvaltuutettu](#)

[Oikeusministeriö](#)

[Finlex/viittomakielilaki](#)

[Finlex/vammaissopimus](#)

[Finlex/Yhdenvertaisuuslaki](#)

[Agenda 2030 – maailman uudet kestävän kehityksen tavoitteet](#)

[Kestävän kehityksen Agenda 2030](#)

[Ei vihapuheelle](#)

[Ihmisoikeudet](#)

[Perustuslaki viittomakielellä](#)

[Oikeusministeriö viittomakielellä](#)

Tekijät:

Liisa Kauppinen
Markku Jokinen
Kaisa Alanne
Virpi Thurén
Marika Rönnerberg
Pirkko Selin-Grönlund
Tiina Vihra

Etu- ja takakannen kuvat:

Heidi Väisänen

Valokuvat:

Kuurojen Liitto ry
Paula Virta / Noon Kollektiivi (s.14)

